聖臨終智大乘經暨經注二篇

藏漢對照本繁體

聖臨終智大乘經暨經注二篇

題　解

《聖臨終智大乘經》為蓮花生大士建議吐蕃贊普王室，列入日課的五部或十部日課法事用途的經典之一。本經文約義豐，歷來皆十分受到重視。佛陀於本經中直接開顯諸法自性清淨光明、佛果不假外求等義理，事理並舉、兼敘真俗二諦。因此，本經也被視為直顯大手印與大圓滿見地的大乘法門，廣受藏地各宗派祖師（例如：岡波巴大師［སྒམ་པོ་པ། 1079-1153］、薩欽．貢噶寧波［ས་ཆེན་ཀུན་དགའ་སྙིང་པོ། 1092-1158］、龍欽巴大師［ཀློང་ཆེན་པ། 1308-1364］）推崇與引用。

成書於 9 世紀上半葉的藏文佛經譯本目錄《鄧噶目錄》（དཀར་ཆག་ལྡན་དཀར་མ）之中，已收錄本經。由此可知，本經屬於前譯時期的經典。但原經的譯者則未可知。

在德格版的《丹珠爾》大藏經中，收錄二篇本經釋論，分別為：慧海（Prajñāsamudra，生卒時期不詳）的《聖臨終智經注》（以下簡稱慧海《疏》），以及寂天（Śāntideva，685-763）的《聖臨終智經釋》（以下簡稱寂天《釋》）。

慧海其人生平不詳，《疏》的譯者與翻譯時間也同樣不詳。但從《疏》中多處徵引《入楞伽經》的經文做為教證來看，慧海似乎是位瑜伽行派的追隨者。慧海在《疏》中註解了原經的所有文字，根據主題而闡明各段大意與單詞釋義，層次櫛比，是較詳盡的釋論，屬於注、疏兼備的釋論。

由印度和尚法王（Dharmarāja，circa 11th）與桑嘎譯師．帕巴謝饒

（ཟངས་དཀར་ལོ་ཙྪ་བ་འཕགས་པ་ཤེས་རབ། 1020-?）合譯的寂天《釋》，在釋經風格方面，則與慧海《疏》相當不同。首先，寂天《釋》中所引原經的序分與流通分，數處細節乃是《甘珠爾》原經以及慧海《疏》所無；至於正宗分的內容，則幾乎無異。其次，寂天《釋》並未逐句解釋本經，對於義理的討論則相對多些；且寂天《釋》中所引用的文獻，除了少數《般若經》之教證外，多為中觀宗的論典（其中不乏許多尚未漢譯與出處未詳者）。又，在寂天《釋》中，引用了寂天本人的作品《集學論》。由於這種引文方式較為罕見，此外譯文中在徵引《集學論》時，使用了敬語 གསུངས（說）做為譯詞。這些細節的存在，不禁使人存疑：寂天《釋》或許並非出自於寂天本人的手筆，而是後來的中觀學者所撰，託寂天之名傳世而已。關於寂天《釋》的內容，需考證之處尚多，我們於此譯文中所做之考察，尚無法滿足學術研究者之興趣。不足之處，還望方家惠予指導斧正。

本經始於虛空藏菩薩向佛陀請教「菩薩臨命終時，應如何看待自心」。為答此問，佛陀提醒虛空藏：菩薩應當「修習」臨終智。所謂的修習，也就是數數思惟、分別觀想。這意味著，臨終智法門不僅是臨終時的口訣教授，更是每日都需串習思惟的微妙法義。

{D122} ༄༅། །རྒྱ་གར་སྐད་དུ། ཨཱརྱ་ཨཱ་ཏ་ཛྙཱ་ན་ནཱ་མ་མ་ཧཱ་ཡཱ་ན་སཱུ་ཏྲ།

[153a.1]བོད་སྐད་དུ། འཕགས་པ་འདའ་ཀ་ཡེ་ཤེས་ཞེས་བྱ་བ་ཐེག་པ་ཆེན་པོའི་མདོ།

[153a.1]སངས་རྒྱས་དང་བྱང་ཆུབ་སེམས་དཔའ་ཐམས་ཅད་ལ་ཕྱག་འཚལ་ལོ། །

[153a.1]འདི་སྐད་བདག་གིས་ཐོས་པ་དུས་གཅིག་ན། བཅོམ་ལྡན་འདས་འོག་མིན་ལྷའི་རྒྱལ་པོའི་ཁང་བཟངས་ན་བཞུགས་ཏེ་འཁོར་ཐམས་ཅད་ལ་ཆོས་སྟོན་པ་དང་། བྱང་ཆུབ་སེམས་དཔའ་སེམས་དཔའ་ཆེན་པོ་ནམ་མཁའི་སྙིང་པོས་བཅོམ་ལྡན་འདས་ལ་ཕྱག་འཚལ་ནས་འདི་སྐད་ཅེས་གསོལ་ཏོ། །བཅོམ་ལྡན་འདས་བྱང་ཆུབ་སེམས་[153a.3]དཔའ་ནམ་འཆི་ཁ་མའི་སེམས་ཇི་ལྟར་བལྟ་བར་བགྱི།

[153a.3]བཅོམ་ལྡན་འདས་ཀྱིས་བཀའ་སྩལ་པ། ནམ་མཁའི་སྙིང་པོ་བྱང་ཆུབ་སེམས་དཔའ་ནམ་འཆི་བའི་དུས་ཀྱི་ཚེ་འདའ་ཀ་ཡེ་ཤེས་བསྒོམ་པར་བྱའོ། །དེ་ལ་འདའ་ཀ་ཡེ་ཤེས་ནི་ཆོས་ཐམས་ཅད་རང་བཞིན་གྱིས་རྣམ་པར་དག་པས་ན་དངོས་པོ་མེད་པའི་འདུ་ཤེས་རབ་ཏུ་བསྒོམ་པར་བྱའོ། །ཆོས་ཐམས་ཅད་བྱང་ཆུབ་ཀྱི་སེམས་སུ་འདུས་པས་ན་སྙིང་རྗེ་ཆེན་པོའི་འདུ་ཤེས་རབ་ཏུ་བསྒོམ་པར་བྱའོ། །ཆོས་ཐམས་ཅད་རང་བཞིན་གྱིས་འོད་གསལ་བས་ན་མི་དམིགས་པའི་འདུ་ཤེས་རབ་ཏུ་བསྒོམ་པར་བྱའོ། །དངོས་པོ་ཐམས་ཅད་མི་རྟག་པས་ན་ཅི་ལ་ཡང་མི་ཆགས་པའི་འདུ་ཤེས་རབ་ཏུ་བསྒོམ་པར་བྱའོ། །སེམས་རྟོགས་ན་ཡེ་ཤེས་ཡིན་པས་ན་སངས་རྒྱས་གཞན་དུ་མི་བཙལ་བའི་འདུ་ཤེས་རབ་ཏུ་བསྒོམ་པར་བྱའོ། །

聖臨終智大乘經

藏漢對照本繁體

梵語：Āryātyayajñānanāmamahāyānasūtra.

藏譯：'phags pa ’da’ ka ye shes theg pa chen po’i mdo/

漢譯：聖臨終智 * 大乘經

頂禮一切佛、菩薩。

如是我聞：一時，世尊在色究竟天王殊妙樓閣，為眾眷屬說法。虛空藏菩薩摩訶薩頂禮世尊已，白世尊言：「世尊！菩薩應云何觀臨終心？」

世尊告曰：「虛空藏！菩薩臨命終時，應修臨終智。是中，臨終智者，謂：一切法自性清淨故，應修無實想。
一切法集於菩提心故，應修大悲想。
一切法自性光明故，應修不可得想。
一切有為法無常故，應修無所貪著想。
若悟心者，是為智慧，是故應修佛果不假外求想。」

[153a.5]བཅོམ་ལྡན་འདས་ཀྱིས་ཚིགས་སུ་བཅད་དེ་བཀའ་སྩལ་པ།

ཆོས་རྣམས་རང་བཞིན་རྣམ་དག་པས། །དངོས་པོ་མེད་པའི་འདུ་ཤེས་བསྒོམ། །

བྱང་ཆུབ་སེམས་དང་རབ་ལྡན་པས། །སྙིང་རྗེ་ཆེན་པོའི་འདུ་ཤེས་བསྒོམ། །

ཆོས་རྣམས་རང་བཞིན་འོད་གསལ་བས། །དམིགས་པ་མེད་པའི་འདུ་ཤེས་བསྒོམ། །

དངོས་པོ་ཐམས་ཅད་མི་རྟག་པས། །ཆགས་པ་མེད་པའི་འདུ་ཤེས་བསྒོམ། །

སེམས་ནི་ཡེ་ཤེས་འབྱུང་བའི་རྒྱུ། །སངས་རྒྱས་གཞན་དུ་མ་ཚོལ་ཅིག །

[153a.7]བཅོམ་ལྡན་འདས་ཀྱིས་དེ་སྐད་ཅེས་བཀའ་སྩལ་པ་དང་། བྱང་ཆུབ་སེམས་དཔའ་ནམ་མཁའི་སྙིང་པོ་ལ་སོགས་པའི་འཁོར་འདུས་པ་ཐམས་ཅད་རབ་ཏུ་དགའ་མགུ་ཡི་རངས་ནས། བཅོམ་ལྡན་འདས་ཀྱིས་གསུངས་པ་ལ་མངོན་པར་བསྟོད་དོ།། །།

[153b.1]འཕགས་པ་འདའ་ཀ་ཡེ་ཤེས་ཞེས་བྱ་བ་ཐེག་པ་ཆེན་པོའི་མདོ་རྫོགས་སོ།། །།

世尊復說是偈：

「諸法清淨性，應修無實想。

具足菩提心，應修大悲想。

諸法光明性，應修不可得。

有為法無常，應修無貪想。

心乃生智因，佛果莫他覓。」

世尊說是語已，虛空藏與會上一切眷屬，皆大歡喜，於世尊所說，稱揚讚歎。

聖臨終智大乘經

梵語：Āryātyayajñānanāmamahāyānasūtra.

藏譯：'phags pa ’da’ ka ye shes theg pa chen po’i mdo/

漢譯：聖臨終智大乘經

頂禮一切佛、菩薩。

如是我聞：一時，世尊在色究竟天王的殊妙樓閣裡，為眷屬大眾說法。［當時，］虛空藏菩薩向世尊頂禮之後，請問了這麼個問題：「世尊，做為一名菩薩，應如何觀照臨終時的內心呢？」

世尊回答道：「虛空藏呀！一位菩薩若到了死亡之時，應當修習臨終智。

所謂的臨終智，是指：由於一切萬法自性清淨，所以應當修習［一切諸法］無實有之想。

由於一切法門總集於菩提心，所以應當修習大悲想。

由於一切萬法自性光明，所以應當修習不可得（無所緣）想。

由於一切有為法都是無常的，所以應當修習不貪著之想。

由於『證悟內心，便是智慧』，所以應當修習不需向他處尋覓佛果之想。」

世尊又用偈頌教授此理：

「諸法清淨性，應修無實想。
具足菩提心，應修大悲想。
諸法光明性，應修不可得。
有為法無常，應修無貪想。
心乃生智因，佛果莫他覓。」

世尊給予此番開示後，虛空藏菩薩等諸眷屬，皆大歡喜，咸皆稱揚讚歎世尊所言。

聖臨終智大乘經

{D4003} ༄༅། །རྒྱ་གར་སྐད་དུ། ཨཱརྱ་ཨ་ཏི་ཛྙཱ་ན་སཱུ་ཏྲ་བྱཱ་ཁྱཱ་ན།

བོད་སྐད་དུ། འཕགས་པ་འདའ་ཀ་ཡེ་ཤེས་ཀྱི་མདོའི་རྣམ་པར་བཤད་པ།

[171a.2]དཔལ་རྣམ་པར་སྣང་མཛད་ལ་ཕྱག་འཚལ་ལོ། །

[171a.2]མ་སྐྱེས་སྟོང་པའི་རྣམ་པ་ཉིད། །
སྐྱེ་བ་བསྟན་པས་སྣང་མཛད་པ། །
རྣམ་པར་སྣང་མཛད་ཐུགས་རྗེ་ཅན། །
ལོངས་སྤྱོད་རྫོགས་སྐུ་ཕྱག་འཚལ་ཏེ། །

[171a.2]ངེས་པ་དོན་གྱི་མདོ་སྡེ་ཡི། །
རྣམ་པར་བཤད་པ་ཅམ་བྱ་ཡིས། །
མ་ནོར་ངེས་པའི་ལམ་འདོད་རྣམས། །
ཚུལ་འདི་ལ་ནི་འཇུག་པར་གྱིས། །

[171a.3]དགོས་འབྲེལ་གྱི་དོན་གསལ་དུ་མ་བསྟན་ན་རྟོག་པ་[1]དང་ལྡན་པ་དག་འཇུག་པར་མི་འགྱུར་བས་དེ་བསྟན་
ཏོ།

聖臨終智經注

藏漢對照本繁體

梵語：Āryātyayajñānasūtravyākhyāna.

藏譯：'phags pa 'da' ka ye shes kyi mdo'i rnam par bshad pa/

漢譯：聖臨終智經注

敬禮吉祥毘盧遮那。

無生空相體，
示生而遍照，
遍照具大悲，
敬禮受用身。

略注了義經，
志於無誤失、
決定正道者，
請入是理趣。

若不清楚呈現出［造論的］必要與關聯性，懂得考察分析的人們將不會趣入［此論］。因此［以下將說明必要與關聯性］：

[171a.3]འདའ་ཀ་ཡེ་ཤེས་ཞེས་བྱ་བ་དེ་བཞིན་གཤེགས་པ་རྣམས་ཀྱི་ཐུགས་ཀྱི་གསང་བའི་མཛོད་འདི་ནི་བརྗོད་པར་བྱའོ། །
དེ་སྟོན་པའི་ཚིག་གི་ཚོགས་ནི་རྗོད་པར་བྱེད་པའོ། །
དེ་བརྗོད་པས་དེའི་དོན་ཁོང་དུ་ཆུད་པ་ནི་དགོས་པའོ། །
དེའི་དོན་ཁོང་དུ་ཆུད་པས་སེམས་རྟོགས་པའི་ཡེ་ཤེས་སངས་རྒྱས་ཉིད་ཐོབ་པ་དེ་ནི་དགོས་པ་མཐར་ཕྱིན་པའོ། །
འབྲེལ་པ་ནི་མི་འབྱུང་བའི་ཕྱིར་དེ་ཉིད་ཤུགས་ལས་ཤེས་པར་བྱའོ། །

[171a.5]འདི་སྐད་བདག་གིས་ཐོས་པ་དུས་གཅིག་ན། བཅོམ་ལྡན་འདས་འོག་མིན་ལྷའི་རྒྱལ་པོའི་ཁང་བཟངས་ན་བཞུགས་ཏེ། འཁོར་ཐམས་ཅད་ལ་ཆོས་སྟོན་པ་དང་ཞེས་བྱ་བས་ནི་ཕུན་སུམ་ཚོགས་པའི་གླིང་གཞི་བསྟན་ཏེ། དེ་ལ་འདི་སྐད་བདག་གིས་ཐོས་པ་དུས་གཅིག་ན་ཞེས་བྱ་བ་ནི། སྡུད་པ་པོའི་ཐོས་པ་ཆེ་བ་ཉིད་དུ་བསྟན་ཏེ།

[171a.6]བཅོམ་ལྡན་འདས་འོག་མིན་ལྷའི་རྒྱལ་པོའི་ཁང་བཟངས་ན་བཞུགས་ཏེ་ཞེས་པ་ནི། སྟོན་པ་ཕུན་སུམ་ཚོགས་པ་དང་། གནས་ཀྱི་ཡན་ལག་བསྟན་ཏེ།

[171a.6]དེ་ཡང་སྟོན་པ་ནི་ལོངས་སྤྱོད་རྫོགས་པའི་སྐུར་ཤེས་པར་བྱའོ། །དེ་ཡང་ལང་ཀར་གཤེགས་པའི་མདོ་ལས། ལྷ་ཡི་ཕོ་བྲང་འོག་མིན་པོ། །སྡིག་པ་ཐམས་ཅད་རྣམ་སྤངས་པ། །རྟག་ཏུ་རྣམ་པར་མི་རྟོག་ལྡན། །སེམས་དང་སེམས་ལས་བྱུང་བ་སྤངས། །སྟོབས་དང་མངོན་ཤེས་གང་ཐོབ་པ། །དེ་དག་ཏིང་འཛིན་དབང་བརྙེས་ནས། །རྫོགས་པའི་སངས་རྒྱས་དེ་འཚང་རྒྱ། །སྤྲུལ་པ་རྣམས་ནི་འདིར་འཚང་རྒྱ། །ཞེས་གསུངས་པའི་ཕྱིར་རོ། །འཁོར་ཐམས་ཅད་ལ་ཆོས་སྟོན་པའི་སྐབས་འདིར་བྱང་ཆུབ་སེམས་དཔའ་འབའ་ཞིག་ལ་སྟོན་གྱི། ཉན་ཐོས་ཀྱི་འཁོར་ལ་ནི་མ་ཡིན་ནོ། །

[171b.1]བྱང་ཆུབ་སེམས་དཔའ་ནམ་མཁའི་སྙིང་པོས་བཅོམ་ལྡན་འདས་ལ་ཕྱག་བཙལ་ནས་འདི་སྐད་ཅེས་གསོལ་ཏོ། །བཅོམ་ལྡན་འདས་བྱང་ཆུབ་སེམས་དཔའ་ནམ་འཆི་ཀ་མའི་ཚེ་སེམས་ཇི་ལྟར་བལྟ་བར་བགྱི་ཞེས་བྱ་བ་ནི་གླེང་བསླང་བ་བསྟན་ཏེ། དེ་ཡང་འདིར་འཁོར་གྱི་གླེང་བསླང་བའོ། །

「臨終智」是諸如來的心意密藏，此為「所詮」；
宣說此智的諸般文字，是「能詮」；
透過詮說此智而［令人］領會其義，則為「必要」；
由於［學習者］領會其義，從而獲得「了悟內心」之智慧——佛果，那便是「究竟的必要」。
至於「關聯性」，由於尚未發生，所以需要隨後而了知。

「如是我聞：一時，世尊在色究竟天王殊妙樓閣，為眾眷屬說法。」所顯示的是圓滿的序分。其中，「如是我聞，一時」，顯示結集者的聞法殊勝。

「世尊在色究竟天王殊妙樓閣」，顯示導師圓滿以及處所圓滿。

此外，正如《入楞伽經》所說：「**住色究竟天，離諸過失處。於彼成正覺，具力通自在，及諸勝三昧，現化於此成。**」[1] 當知：導師為受用圓滿身（報身）。於此時，為一切眷屬說法，然而僅向菩薩說法，而非對聲聞眷屬說。

「虛空藏菩薩摩訶薩頂禮世尊已，白世尊言：『世尊！菩薩應云何觀臨終心？』」顯示發起因緣，在此處是眷屬發起。

[171b.2]དེའི་ཡན་ལག་གི་དོན་ནི་ལས་དང་ཉོན་མོངས་པ་དང་། ཤེས་བྱའི་སྒྲིབ་པ་བྱང་ཞིང་ཚོགས་ཆེན་པོ་གཉིས་རྫོགས་པས་ཆུབ་པ་དང་སེམས་ཅན་རེ་རེའི་དོན་དུ་བསྐལ་པ་དཔག་ཏུ་མེད་པར་དམྱལ་བ་ལ་སོགས་པར་འཇུག་པའི་སྤྱོད་པ་འམ། ཆོས་ཟབ་མོ་ལ་བཟོད་པས་ནི་བྱང་ཆུབ་སེམས་དཔའོ། །ནམ་མཁའ་ལྟ་བུའི་ཆོས་ཉིད་ཐུགས་སུ་ཆུད་པའི་ཡེ་ཤེས་མངའ་བས་ན་ནམ་མཁའི་སྙིང་པོ་སྟེ་ཞུ་བ་པོའི་མིང་ངོ་། །རྟོག་པའི་མཚན་མ་ཐམས་ཅད་བཅོམ་ཞིང་ཡང་དག་པའི་ཡེ་ཤེས་དང་ལྡན་ལ། རྟག་ཆད་ལ་སོགས་པའི་མཐའ་ཐམས་ཅད་ལས་འདས་པའི་བཅོམ་ལྡན་འདས་ལ་ལུས་ངག་ཡིད་ཀྱིས་ཕྱག་བཙལ་ཏེ་འོག་ནས་ཞུས་པ་འདི་སྐད་ཅེས་ཞུས་སོ། །བཅོམ་ལྡན་འདས་ནི་སྔ་མ་བཞིན་ནོ།།

[171b.5]བྱང་ཆུབ་སེམས་དཔའ་ནི་གཞི་སྡོམ་པའི་ཚུལ་ཁྲིམས་དང་། དགེ་བ་ཆོས་སྡུད་པའི་ཚུལ་ཁྲིམས་དང་། སེམས་ཅན་གྱི་དོན་བྱེད་པའི་ཚུལ་ཁྲིམས་དང་ལྡན་པའོ།།

[171b.5]ནམ་འཆི་ཀ་མའི་སེམས་ནི། སྲོག་གི་རླུང་ཕྱིར་འབྱུང་བའི་དུས་ཀྱི་ཚེ་ཞེས་གཙོ་བོར་སྨོས་ཀྱང་རྟག་ཏུ་བསམ་པར་བྱའོ།།

[171b.6]ཇི་ལྟར་བལྟ་བར་བགྱི་ཞེས་བྱ་བ་ནི་སེམས་འདིས་དོན་དམ་པའི་ཆོས་རྣམས་ནི་ཇི་ལྟར་ཤེས་པར་བྱ། སེམས་དེའི་ངོ་བོ་ནི་གང་། སེམས་དེའི་རང་བཞིན་ནི་ཇི་ལྟ་བུ། དེ་ནས་ཀུན་རྫོབ་ཏུ་ཇི་ལྟར་བསྟན། སེམས་དེའི་རང་བཞིན་རྟོགས་ནས་ཇི་ལྟར་འགྱུར་སྙམ་པའོ།།

[171b.7]བཅོམ་ལྡན་འདས་ཀྱིས་བཀའ་སྩལ་པ། ནམ་མཁའི་སྙིང་པོ་བྱང་ཆུབ་སེམས་དཔའ་ནམ་འཆི་ཀ་མའི་ཚེ། འདའ་ཀ་ཡེ་ཤེས་བསྒོམ་པར་བྱའོ་ཞེས་གསུངས་པ་ནི་ཞུ་བའི་ལན་ཏེ་གོ་སླ་བས་མ་བཤད་དོ།།

其支分意義：由於淨除業、煩惱以及所知障，並且圓熟二種廣大資糧，臻於純熟；能為一切有情眾生，行持「入地獄無量劫」等事，或於深法得忍，故為「菩薩」；擁有智慧，通達猶如虛空之法性故，稱為「虛空藏」——這是發起者的名字；［虛空藏菩薩］以身語意頂禮已經摧壞（壞）一切分別相、具有（有）正智，並已超踰（出）常斷等一切邊際的世尊（出有壞／薄伽梵），並做如下啟白。世尊［一詞的意義］則於前已述。

「菩薩」具足三事：律儀戒、攝善法戒、饒益有情戒。

「臨終心」主要是指命風外逸之時。然而，平時仍應經常思惟〔佛於本經所開示臨終智之意義〕。

所謂「應云何觀」，是指思惟：應如何藉由此心而了知勝義諸法？心的體性是什麼？心的自性又是如何？此外，［心］在世俗中如何顯示？了悟心的自性之後又會如何？

「世尊告曰：『虛空藏！菩薩臨命終時，應修臨終智。』」所言屬於答問。此處易懂，不再贅述。

[171b.7]དེ་ལ་འདའ་ཀ་ཡེ་ཤེས་ནི་ཆོས་ཐམས་ཅད་རང་བཞིན་གྱིས་རྣམ་པར་དག་པས་ན་དངོས་པོ་མེད་པའི་འདུ་ཤེས་བསྒོམ་པར་བྱའོ་ཞེས་བྱ་བ་ལ་སོགས་པས་ནི་གཞུང་གི་དོན་རྒྱས་པར་བཀའ་སྩལ་ཏེ།

[172a.1]སེམས་འདིས་དོན་དམ་པའི་ཆོས་ཇི་ལྟར་ཤེས་པར་བྱ་སྙམ་པ་ལ། དེ་ལ་ཆོས་ཐམས་ཅད་རང་བཞིན་གྱིས་རྣམ་པར་དག་པས་ན་དངོས་པོ་མེད་པའི་འདུ་ཤེས་བསྒོམ་པར་བྱའོ་ཞེས་གསུངས་ཏེ། དེ་ལ་ཞེས་པ་ནི་དམིགས་ཀྱིས་བསྐྱང་བའོ། །

[172a.2]འདའ་ཀ་ཡེ་ཤེས་ཞེས་བྱ་བ་ནི་དེ་བཞིན་གཤེགས་པ་རྣམས་ཀྱིས་སྔོན་བྱང་ཆུབ་སེམས་དཔའི་སྤྱད་པ་སྤྱོད་པ་ནི་འོག་ནས་འབྱུང་བ་ལྟ་བུར་ཤེས་པའི་ཡེ་ཤེས་དེ་ལ་དེ་སྐད་ཅེས་བྱའོ། །

[172a.3]དོན་དམ་པ་ཕུང་པོ་ཁམས་ལ་སོགས་པས་བསྡུས་པའི་ཆོས་ཐམས་ཅད་གདོད་མ་ནས་མ་སྐྱེས་པའི་ཕྱིར་རང་བཞིན་གྱིས་རྣམ་པར་དག་པ་སྟེ། དེས་ན་དོན་གྱི་བྱ་བ་བྱེད་ནུས་པའི་དངོས་པོ་རྣམས་རང་བཞིན་གྱིས་མ་གྲུབ་ཅིང་ངོ་བོ་ཉིད་མེད་པའི་འདུ་ཤེས་བསྒོམ་པར་བྱའོ། །

[172a.3]དེ་ཡང་ལང་ཀར་གཤེགས་པ་ལས། །གང་ཕྱིར་བློ་ཡིས་རབ་གཞིགས་ན། །རང་བཞིན་དག་ནི་མི་དམིགས་ཏེ། །དེ་ཕྱིར་དེ་དག་བརྗོད་དུ་མེད། །ངོ་བོ་ཉིད་ཀྱང་མེད་པར་བཤད། ། ཅེས་གསུངས་པ་དང་། གཞན་ཡང་དེ་ཉིད་ལས། ཡོད་དང་མེད་པའི་ཕྱོགས་བྲལ་ཞིང་། །རྒྱུ་དང་རྐྱེན་གྱིས་སྤངས་པ་ཡི། །སྲིད་པ་རྒྱུ་མེད་རང་མཐོང་ན། །སེམས་ཀྱི་རྒྱུད་ནི་རྣམ་པར་དག །ཅེས་གསུངས་སོ། །

[172a.4]དེ་ལྟར་རང་བཞིན་གྱིས་རྣམ་པར་དག་པས་ཅི་ཡང་མེད་ན་སྣ་ཚོགས་སུ་སྣང་བ་གང་ཡིན་སྙམ་པ་ལ། ཐམས་ཅད་བྱང་ཆུབ་ཀྱི་སེམས་སུ་འདུས་པས་ན་སྙིང་རྗེ་ཆེན་པོའི་འདུ་ཤེས་བསྒོམ་པར་བྱའོ་ཞེས་གསུངས་ཏེ། འཁོར་བ་དང་མྱ་ངན་ལས་འདས་པའི་ཆོས་ཐམས་ཅད་རང་གི་བྱང་ཆུབ་ཀྱི་སེམས་ཉིད་ཡིན་གྱི། ཕྱི་རོལ་དོན་དུ་སྨྲ་བ་རྣམས་འདོད་པ་ལྟར་ཡོད་པ་མ་ཡིན་ནོ། །

「是中，臨終智者，謂：一切法自性清淨故，應修無實想。」以此等［內容］廣演開示正文的意義。

或問：應如何藉由此心而了知勝義法？佛說：「是中，［臨終智者，］一切法自性清淨故，應修無實想。」其中，「是中」表示針對主題而言。

所謂「臨終智」指的是：諸如來往昔行菩薩行，由下至上而出生的能了知之智。

勝義［之中］，蘊、界等所攝的「一切法」皆本來不生，所以「自性清淨」；因此，應修此想：能起外境之作用的諸有為法，皆自性不成、無體性。

也就是《入楞伽經》中所言：「**以智觀察時，體性不可得；以彼無可說，故說無自性。**」[2] 同經還說：「**常離於有無。因緣俱捨離，令心悉清淨。**」[3]

或問：如此自性清淨而什麼都沒有的話，那麼，諸般顯現又是怎麼回事？佛說：「一切［法］[4] 集於菩提心故，應修大悲想。」也就是說，輪迴與涅槃的「一切法」，即是自己的菩提心，並非如［那些］「說外境實有」的人們所主張那樣而存在。

[172a.6]དེ་ལྟར་ཡང་ལང་ཀར་གཤེགས་པ་ལས། ཇི་ལྟར་བྱིས་པས་བརྟགས་པ་ཡི། །ཕྱི་རོལ་གྱི་ནི་སྣང་བ་མེད། །སེམས་ནི་གཟུགས་བརྙན་བཞིན་དུ་སྣང་། །བག་ཆགས་ཀྱིས་ཀྱང་མགོ་གཡུང་བསླང་། ། ཞེས་གསུངས་ཏེ།

[172a.7]དེའི་ཕྱིར་མ་རྟོགས་པ་རྣམས་ལ་སེམས་ཅན་ལ་དམིགས་པའི་སྙིང་རྗེས་དེ་དག་གི་སྡུག་བསྔལ་བ་དང་། ཆོས་ལ་དམིགས་པའི་སྙིང་རྗེས་ཆོས་ཐམས་ཅད་མི་རྟག་པ་དང་། སྡུག་བསྔལ་བ་དང་། སྟོང་པ་དང་། བདག་མེད་པར་བསྒོམ་པ་དང་། དམིགས་པ་མེད་པའི་སྙིང་རྗེ་དང་སྟོང་པ་ཉིད་བསྒོམ་སྟེ། དེ་ལྟར་སྙིང་རྗེ་ཆེན་པོས་བསྒོམས་ན། དེར་སངས་རྒྱས་ཀྱི་ཆོས་ཐམས་ཅད་འདུས་ཏེ།

[172b.1]དེར་ཡང་ཆོས་ཡང་དག་པར་སྡུད་པའི་མདོ་ལས། བཅོམ་ལྡན་འདས་དཔེར་བགྱི་ན་འཁོར་ལོས་སྒྱུར་བའི་འཁོར་ལོ་རིན་པོ་ཆེ་གང་མཆིས་པ་དེར་དཔུང་གི་ཚོགས་ཐམས་ཅད་མཆིའོ། །བཅོམ་ལྡན་འདས་དེ་བཞིན་དུ་བྱང་ཆུབ་སེམས་དཔའི་སྙིང་རྗེ་ཆེན་པོ་གང་དུ་མཆིས་པ་དེར་སངས་རྒྱས་ཀྱི་ཆོས་ཐམས་ཅད་འདུས་ཞེས་གསུངས་སོ། །

[172b.2]འོ་ན་སེམས་དེའི་རང་བཞིན་ཇི་ལྟ་བུ་སྙམ་པ་ལ། རང་བཞིན་གྱིས་འོད་གསལ་བས་ན་མི་དམིགས་པའི་འདུ་ཤེས་བསྒོམ་པར་བྱའོ་ཞེས་གསུངས་ཏེ། རང་བཞིན་གྱིས་འོད་གསལ་བའི་ཕྱིར་ནམ་མཁའ་ལྟར་ཅི་ལ་ཡང་མི་དམིགས་པའི་འདུ་ཤེས་བསྒོམ་པར་བྱ་སྟེ། དེ་ལྟར་ཡང་ཡེ་ཤེས་སྣང་བའི་རྒྱན་ ལས། སེམས་ནི་རང་བཞིན་གྱིས་འོད་གསལ་བ་སྟེ། གློ་བུར་གྱི་ཉེ་བའི་ཉོན་མོངས་པས་ཉོན་མོངས་ཀྱང་རང་བཞིན་ནི་ཀུན་ནས་ཉོན་མོངས་པར་མི་འགྱུར་ ཞེས་གསུངས་པ་དང་། ཡང་དེ་ཉིད་ལས། འཇམ་དཔལ་བྱང་ཆུབ་ནི་སེམས་ཀྱི་རང་བཞིན་འོད་གསལ་བའི་ཕྱིར་རང་བཞིན་གྱིས་འོད་གསལ་བའོ། །ཅིའི་ཕྱིར་ན། རང་བཞིན་གྱིས་འོད་གསལ་བ་ ཞེས་བྱ་སྟེ། གང་རང་བཞིན་དེ་ནི་ཀུན་ནས་ཉོན་མོངས་པ་མེད་པས་ནམ་མཁའ་དང་མཚུངས་ཏེ། ནམ་མཁའི་རང་བཞིན་ཅན་ནམ་མཁའ་ཀུན་འགྲོ་བ་ནམ་མཁའ་ལྟ་བུ་སྟེ། རབ་ཏུ་འོད་གསལ་བའི་ཕྱིར་རོ་ཞེས་གསུངས་སོ། །

關於這點，《入楞伽經》也說：「**如愚所分別，外所見皆無。習氣擾濁心，似影像而現。**」[5]

因此，對未了悟的眾人來說，透過緣眾生所生的悲心而觀修其苦；透過緣法所生的悲心，觀修一切法無常、苦、空、無我；並且觀修無緣悲與觀空。如此以大悲而修習，佛陀之「一切法」便已「集於」其中。

其中，亦如《法集經》所言：「**世尊！譬如轉輪王所乘輪寶，隨往何處，一切四兵隨順而去。世尊！菩薩摩訶薩亦復如是，乘大悲心隨至何處，彼諸佛法隨順大悲自然而去。**」[6]

或問：如此說來，心的自性又是怎麼一回事呢？佛說：「一切法自性光明故，應修不可得想。」也就是說，由於自性光明，因此應當修習此想：猶如虛空，於何處皆不可得（無緣）。此如《智光明莊嚴經》所言：「**心法本來自性明亮，但為客塵煩惱之所坌污，而實不能染污自性。**」[7]同經還提到：「**妙吉祥！菩提自性明亮，心自性明亮。以何因故說自性明亮？謂即自性無染污故，與虛空等，虛空自性而悉周遍，如虛空性，畢竟自性本明亮故。**」[8]

[172b.5]དོན་དམ་པ་དེ་ལྟར་ཡིན་ན་ཀུན་རྫོབ་ཙམ་དུ་ཇི་ལྟར་བལྟ་སྙམ་པ་ལ། དངོས་པོ་ཐམས་ཅད་མི་རྟག་པས་ན་ཅི་ལ་ཡང་མི་ཆགས་པའི་འདུ་ཤེས་བསྒོམ་པར་བྱའོ་ཞེས་གསུངས་ཏེ། རྒྱུ་དང་རྐྱེན་གྱིས་བསྐྱེད་པའི་དངོས་པོ་ཐམས་ཅད་སྐད་ཅིག་མ་སྟེ། སེམས་ཅན་མི་གནས་པར་འགྱུར་ཞིང་འཕོ་བས་ན་མི་རྟག་པའོ། །དེའི་ཕྱིར་འདོད་པའི་ཡོན་ཏན་གང་ཅི་ཡང་རུང་བ་ལ་བྱང་ཆུབ་སེམས་དཔའི་སེམས་མི་ཆགས་པར་དེའི་རང་བཞིན་སྟོང་པ་ཞི་བའི་བདག་ཉིད་ཅན་དུ་བསྒོམ་པར་བྱ་སྟེ། དེ་ཡང་མྱ་ངན་ལས་འདས་པ་ལས། ཀྱི་མ་འདུས་བྱས་རྣམས་མི་རྟག །སྐྱེ་ཞིང་འཇིག་པའི་ཆོས་ཅན་ཡིན། །སྐྱེས་ནས་འཇིག་པར་འགྱུར་བས་ན། །དེ་བས་མྱུར་དུ་ཞི་བ་བདེ། །ཞེས་གསུངས་སོ། །

[173a.1]སེམས་དེའི་རང་བཞིན་ཇི་ལྟ་བ་བཞིན་དུ་རྟོགས་ན་ཅིར་འགྱུར་སྙམ་པ་ལ། སེམས་རྟོགས་ན་ཡེ་ཤེས་ཡིན་པས་སངས་རྒྱས་གཞན་དུ་མི་བཙལ་བའི་འདུ་ཤེས་རབ་ཏུ་བསྒོམ་པར་བྱའོ་ཞེས་གསུངས་ཏེ། གོང་དུ་གསུངས་པ་ལྟ་བུའི་སེམས་རང་བཞིན་གྱིས་འོད་གསལ་བའི་བདག་ཉིད་ཇི་ལྟ་བ་བཞིན་དུ་ཤེས་པའི་ཡེ་ཤེས་དེ་ཉིད་ལས་སངས་རྒྱས་ཞེས་ཐ་སྙད་ཉེ་བར་བཏགས་ཀྱི། དེ་ལས་གཞན་དུ་སངས་རྒྱས་ཉིད་པར་མི་འགྱུར་ཏེ། དེ་ལྟར་ཡང་རྡོ་རྗེ་གཅོད་པ་ལས། [173a.3]གང་གིས་ང་ལ་གཟུགས་སུ་མཐོང་། །གང་གིས་ང་ལ་སྒྲར་ཤེས་པ། །ལོག་པར་སྤོང་བར་ཞུགས་པ་སྟེ། །སྐྱེ་བོ་དེ་ཡིས་ང་མི་མཐོང་། །སངས་རྒྱས་རྣམས་ནི་ཆོས་ཉིད་ལྟ། །འདྲེན་པ་རྣམས་ནི་ཆོས་ཀྱི་སྐུ། །ཆོས་ཉིད་ཤེས་པར་བྱ་མིན་པས། །དེ་དག་རྣམ་པར་ཤེས་མི་ནུས། །ཞེས་གསུངས་པ་དང་། ལང་ཀར་གཤེགས་པ་ལས། །རྟོག་པ་སྤངས་པའི་སེམས་ཉིད་ནི། །ཡིད་ཀྱི་རྣམ་ཤེས་བཟློག་པ་སྟེ། །ཆོས་རྣམས་ཐམས་ཅད་ཤེས་པའི་ཕྱིར། །སེམས་ནི་སངས་རྒྱས་ཞེས་ངས་འཆད། །ཅེས་གསུངས་སོ། །

[173a.4]དོན་བསྡུས་པ་ལ་དགའ་བ་རྣམས་ཀྱི་ཕྱིར། བཅོམ་ལྡན་འདས་ཀྱིས་ཚིགས་སུ་བཅད་པ་དེ་བཀའ་སྩལ་པ། ཆོས་རྣམས་རང་བཞིན་རྣམ་དག་པས། །དངོས་པོ་མེད་པའི་འདུ་ཤེས་བསྒོམ། །བྱང་ཆུབ་སེམས་དང་རབ་ལྡན་པས། །སྙིང་རྗེ་ཆེན་པོའི་འདུ་ཤེས་བསྒོམ། །རང་བཞིན་མི་དམིགས་འོད་གསལ་བས། །མི་དམིགས་པ་ཡི་འདུ་ཤེས་བསྒོམ། །དངོས་པོ་ཐམས་ཅད་མི་རྟག་པས། །དངོས་པོ་ཅི་ལའང་མི་ཆགས་བསྒོམ། །སེམས་ནི་ཡེ་ཤེས་འབྱུང་བའི་རྒྱུ། །སངས་རྒྱས་གཞན་དུ་མ་ཚོལ་ཅིག །ཅེས་གསུངས་ཏེ།

或問：即或勝義如此，然僅就世俗而言，又應如何看待？佛說：「一切有為法無常故，應修無所貪著想。」也就是說：由因與緣所生起的一切有為法，都是刹那性的——由於有情眾生不會常住停留而［總是］遷轉，因此無常；是故，菩薩對於任何妙欲功德，都應不起貪心，並應觀其為具有「自性空而寂靜」之本性者。如同《大般涅槃經》所說：「**諸行無常，是生滅法，生滅滅已，寂滅為樂。**」[9]

或問：若如實了悟心之自性，當會如何呢？佛說：「若悟心者，是為智慧，是故應修[10]佛果不假外求想。」如同佛於前文所說之心，其本性為自性光明。如實通曉此本性之智，故稱為「佛陀」；若非如此，將無法得到佛果。正如《金剛經》所言：「**若以色見我，以音聲求我，是人起邪觀，不能當見我。應觀佛法性，即導師法身，法性非所識，故彼不能了。**」[11]《入楞伽經》也說：「**意識若轉依，心則離濁亂；我說心為佛，覺了一切法。**」[12]

為了歸攝其義，並使大眾歡喜之故，「世尊復說是偈：

『諸法清淨性，應修無實想。
具足菩提心，應修大悲想。
諸法光明性，應修不可得。
有為法無常，應修無貪想。
心乃生智因，佛果莫他覓。』」

[173a.6]ཆོས་ཐམས་ཅད་རང་བཞིན་གྱིས་རྣམ་པར་དག་པའི་ཕྱིར། དངོས་པོའི་མཚན་ཉིད་དུ་ཡོད་དེ། མ་བྱང་བ་དངོས་པོར་འདུ་ཤེས་བསྐྱེད་པ་ནི་སྐྱེས་བུ་གླེན་པ་གང་ཞིག་སྨིག་རྒྱུའི་ཆུ་ལ་ཁྲུས་བྱ་བ་དང་། བཏུང་བར་འདོད་པ་བཞིན་ཏེ། བྱང་ཆུབ་སེམས་དཔས་དེ་ལྟར་མི་བལྟའོ། །

[173a.7]དེ་ལྟར་ཡང་ལང་ཀར་གཤེགས་པ་ལས། སེམས་སླུ་བ་ཡི་སྨིག་རྒྱུ་ལ། །ཇི་ལྟར་དཔྱིད་ཀ་གཡོ་བ་ནི། །རི་དགས་རྣམས་ནི་ཆུ་འཛིན་ཏེ། །དེ་ལ་དངོས་པོ་ཡོད་པ་མིན། །ཞེས་གསུངས་པ་ལྟ་བུའོ། །

[173b.1]དོན་དམ་པར་ན་བྱང་ཆུབ་ཀྱི་སེམས་གདོད་མ་ནས་མ་སྐྱེས་པའི་ཕྱིར་དེ་ལྟར་མ་རྟོགས་པའི་འགྲོ་བ་རྣམས་ལ་སྒྱུ་མའི་སྐྱེས་བུ་ལ་སྒྱུ་མའི་སྐྱེས་བུ་གཞན་གཉིས་པ་སྙིང་རྗེ་བསྐྱེད་པ་ལྟར་སྙིང་རྗེ་ཆེན་པོ་བསྒོམ་པར་བྱ་སྟེ། དེ་ལྟར་ཡང་ལང་ཀར་གཤེགས་པ་ལས། །རྩྭ་དང་ཤིང་དང་གྱོ་མོ་ལས། །སྒྱུ་མ་རྣམ་པར་མཛེས་གྱུར་ཀྱང་། །སྒྱུ་མ་དེ་ནི་མེད་པ་སྟེ། །ཆོས་ཀྱི་རང་བཞིན་དེ་བཞིན་ནོ། །ཞེས་གསུངས་ཏེ། དེ་ལྟར་བསྒོམས་ན་དམིགས་པ་མེད་པའི་སྙིང་རྗེ་སྐྱེ་སྟེ། སྙིང་རྗེའི་མཆོག་ཡིན་ནོ། །དེ་ནི་རང་བཞིན་གྱིས་གསལ་བས་ནམ་མཁའ་ལྟར་དམིགས་སུ་མེད་པའི་ཕྱིར་རང་གི་རྣམ་པར་རྟོག་པ་ཙམ་ལས་ལོགས་ན་གྲུབ་པའི་དངོས་པོ་མེད་པ་བཞིན་དུ་བྱིས་པ་རྨོངས་པ་རྣམས་མོ་གཤམ་གྱི་བུ་དང་། །རྨི་ལམ་ལྟ་བུ་ལ་འདོད་ཆགས་པ་ལྟར་བྱང་ཆུབ་སེམས་དཔས་ཞེན་པའི་ཆགས་པ་མི་སྐྱེད་དོ། །

[173b.4]དེ་ཡང་ལང་ཀར་གཤེགས་པ་ལས། །རྣམ་པར་རྟོག་ལས་གུད་ན་ནི། །འདུས་བྱས་འདུས་མ་བྱས་མེད་ན། །རྨི་ལམ་མོ་གཤམ་བུ་བཞིན་དུ། །བྱིས་པ་ཕྱོགས་བསླད་འཛིན་པར་བྱེད། ། ཅེས་གསུངས་སོ། །སེམས་རྣམ་པར་རྟོག་པའི་དྲི་མ་དག་པ་ཉིད་ཡང་དག་པའི་ཡེ་ཤེས་ཞེས་བྱ་སྟེ། དེ་ཉིད་སངས་རྒྱས་ཞེས་བྱ་ཡི། །མཚན་དང་དཔེ་བྱད་ཀྱིས་བརྒྱན་པའི། །གཟུགས་ཀྱི་སྐུ་ནི་དེ་ལྟ་མ་ཡིན་ནོ། །

一切法自性清淨故，方有諸有為法之性相［可言］。若有「未諳此理而生實有之想」者，即如愚夫將陽焰視為水，欲加取用，而行洗浴、飲用一般。然而，菩薩則不如此看待［諸法］。

正如《入楞伽經》中所言：「**譬如陽焰誑惑諸獸，令生水想而實無水。**」[13]

於勝義中，菩提心本來不曾生。因此，對於未能了悟此理的諸眾生，應當如同［某位］幻現之人對另一名幻現之人生起悲心那樣，修習大悲心。箇中道理亦如《入楞伽經》所說：「**猶如幻所現，草木瓦礫等；彼幻無所有，諸法亦如是。**」[14]若能如此修習，將會生起無緣大悲——此乃最上之悲心。那（最上的無緣大悲）也是自性光明的，所以猶如虛空而不可得（無緣）。是故，只有自己的分別念，除此之外，並沒有可成立之實有法；同理，凡愚眾生會對如同石女與夢［之諸法］生起貪欲，但菩薩並不生起耽著貪愛。

正如《入楞伽經》所言：「**無有為無為，惟除妄分別；愚夫迷執取，如石女夢子。**」[15]清淨內心的分別垢染，就是所謂「正智」，也即：「**所云佛陀者，非為具相好，彼色身之謂。**」[16]

[173b.5]དེ་ལྟར་ལང་ཀར་གཤེགས་པ་ལས། །མངོན་པར་འདུ་བྱེད་མཚན་རྣམས་ཀྱིས། །སངས་རྒྱས་མཚན་ལྡན་མ་ཡིན་ཏེ། །དེ་དག་འཁོར་ལོས་སྒྱུར་ཡིན་བསྟན། །དེས་ནི་སངས་རྒྱས་མི་བརྗོད་དོ། །སངས་རྒྱས་མཚན་ནི་ཡེ་ཤེས་ཏེ། །ལྟ་བའི་ཉེས་པ་རྣམ་སྤངས་པ། །སོ་སོ་རང་རིག་ལྟ་བ་རྟོགས། །ཉེས་པ་སོ་སོར་རྣམ་འཇོམས་པའོ། །ཞེས་གསུངས་སོ། །

[173b.6]འོ་ན་སངས་རྒྱས་དེས་འགྲོ་བའི་དོན་ཇི་ལྟར་མཛད་སྙམ་པ་ལ། དེ་ཡང་ལང་ཀར་གཤེགས་པ་ལས། །ཉི་མ་ཟླ་བ་མེ་ཡི་འོད། །དེ་བཞིན་འབྱུང་བ་ནོར་བུ་རྣམས། །རྣམ་པར་མི་རྟོག་ཤིན་ཏུ་འབྱུང་། །དེ་བཞིན་སངས་རྒྱས་སངས་རྒྱས་ཉིད། །ཅེས་གསུངས་པ་ལྟ་བུའོ། །

[173b.7]མཇུག་བསྡུ་བའི་ཕྱིར། བཅོམ་ལྡན་འདས་ཀྱིས་དེ་སྐད་ཅེས་བཀའ་སྩལ་པ་དང་། བྱང་ཆུབ་སེམས་དཔའ་ནམ་མཁའི་སྙིང་པོ་ལ་སོགས་པ་འཁོར་ཐམས་ཅད་རབ་ཏུ་དགའ་ནས་བཅོམ་ལྡན་འདས་ཀྱིས་གསུངས་པ་ལ་མངོན་པར་བསྟོད་དོ་ཞེས་པ་གོ་སླ་བས་མ་བཤད་དོ། །

[174a.1]ཤེས་རབ་དང་ལྡན་གང་དག་ཅིག །
འཁོར་གྱི་རྒྱ་མཚོ་སྐད་ཅིག་གིས། །
གྲོལ་བྱེད་མདོ་སྡེ་འདི་བཤད་པས། །
འགྲོ་ཀུན་རང་སེམས་རྟོགས་པར་ཤོག །

[174a.2]འཕགས་པ་འདའ་ཀ་ཡེ་ཤེས་ཀྱི་མདོའི་རྣམ་པར་བཤད་པ། སློབ་དཔོན་པྲཛ྄ྙཱ་སུ་དྲས་མཛད་པ་རྫོགས་སོ།། །།

如是，就如《入楞伽經》所言：「**佛非是有為，所具諸相好；是輪王功德，非此名如來。佛以智為相，遠離於諸見；自內證所行，一切過皆斷。**」[17]

或問：那麼，佛陀如何行持利生事業呢？正如《入楞伽經》中所言：「**日月燈光焰，大種及摩尼；無分別作用，諸佛亦如是。**」[18]

［經末，］為了要結尾，故說：「世尊說是語已，虛空藏與會上一切眷屬，皆大歡喜，於世尊所說，稱揚讚歎。」此處易懂，不再贅述。

此經注能令，
具慧剎那間，
解脫生死海，
願眾悟自心。

阿闍梨慧海所造聖臨終智經注

{D4004} ༄༅། །རྒྱ་གར་སྐད་དུ། ཨཱརྱ་ཨ་ཏི་ཛྙཱ་ན་མ་ཧཱ་ཡཱ་ན་སཱུ་ཏྲ་བྲྀཏྟི།

[174a.3] བོད་སྐད་དུ། འཕགས་པ་འདའ་ཀ་ཡེ་ཤེས་ཞེས་བྱ་བ་ཐེག་པ་ཆེན་པོའི་མདོའི་འགྲེལ་པ།

[174a.3]སངས་རྒྱས་དང་བྱང་ཆུབ་སེམས་དཔའ་ཐམས་ཅད་ལ་ཕྱག་འཚལ་ལོ། །

[174a.3]རང་གཞན་དོན་གྲུབ་དྲི་མེད་བློ་ལྡན་པ། །
སྐུ་གཉིས་ལྡན་པའི་འདྲེན་པ་དེ་ལ་ཕྱག་འཚལ་ནས། །
ཆོས་ཉིད་དོན་གསལ་འདའ་ཀ་ཡེ་ཤེས་ཀྱི། །
དོན་གསལ་ཕྱིར་ནི་འབད་པ་ཆེན་པོ་བྱ། །

[174a.4]འདི་སྐད་བདག་གིས་ཐོས་པའི་དུས་གཅིག་ན་ཞེས་བྱ་བ་ལ་སོགས་པ་གསུངས་ཏེ། དེ་ལ་ཉན་ཐོས་པ་ཁ་ཅིག་གིས་ལོག་པར་རྟོག་པ་བསལ་བའི་ཆེད་དུ་ཚིག་གི་ཚ་རྣམ་པ་བཞི་དང་ལྡན་པར་བཤད་པའོ། །

聖臨終智經釋

藏漢對照本繁體

梵語：Āryātyayajñānanāmamahāyānasūtravṛtti.

藏 譯：'phags pa 'da' ka ye shes zhes bya ba theg pa chen po'i mdo'i 'grel pa/

漢譯：聖臨終智經釋

敬禮一切佛菩薩。

自他義利成、無垢具慧者——
導師[19]具二身，今於彼禮已，
能顯法性義，臨終智義理，
為令顯明故，當發大精勤。

經中提到「如是我聞：一時……」等句。這是為了解決某些聲聞行者的顛倒分別，藉由四句而說的。

[174a.5]བཅོམ་ལྡན་འདས་འོག་མིན་ལྷའི་རྒྱལ་པོའི་ཁང་བཟངས་ན་བཞུགས་ཏེ་ཞེས་བྱ་བ་ལ་སོགས་པ་གསུངས་ཏེ། བཅོམ་ལྡན་འདས་ནི་ཉོན་མོངས་པ་དང་ཉེ་བའི་ཉོན་མོངས་པ་ཐམས་ཅད་བཅོམ་པས་སོ། །ལྡན་པ་ནི་ཡོན་ཏན་དྲུག་དང་ལྡན་པས་སོ། །འདས་པ་ནི་འཁོར་བ་དང་མྱ་ངན་ལས་འདས་པ་གཉིས་ཀ་ལ་མི་གནས་པ་སྟེ། མངོན་པར་རྟོགས་པ་ལས་ཀྱང་། ཚུ་རོལ་ཕ་རོལ་མཐའ་ལ་མིན། །དེ་དག་བར་ན་མི་གནས་ཤིང་། །དུས་རྣམས་མཉམ་པ་ཉིད་ཤེས་པས། ། ཞེས་བཤད། ཡང་། འཁོར་བ་དང་ནི་མྱ་ངན་འདས། །འདི་གཉིས་ཡོད་པ་མ་ཡིན་ཏེ། །འཁོར་བ་ཡོངས་སུ་ཤེས་པ་ལ། །མྱ་ངན་འདས་ཞེས་བརྗོད་པ་ཡིན། །ཞེས་གསུངས་པས་ན་བཅོམ་ལྡན་འདས་སོ། །

[174a.7]ཁ་ཅིག་ནི། མ་རིག་གཉིད་ལས་སངས་ཕྱིར་དང་། །བློ་རྒྱས་ཕྱིར་ན་སངས་རྒྱས་ཞེས་པ་དང་ཡང་མཚུངས་སོ། །

[174b.1]ཡང་ན་བཅོམ་པ་ནི་བདུད་ལ་སོགས་པ་བཞི་བཅོམ་པའམ། ལྡན་པ་ཡོན་ཏན་དང་ལྡན་པས་སོ། །

[174b.1]དེས་སྟོན་པ་བཤད་ནས་གནས་ནི་འོག་མིན་ཅེས་པས་ཏེ། འོག་མིན་གྱི་གནས་སྟུག་པོ་བཀོད་པའི་ཞིང་ཁམས་དེ་ལས་ལྷའི་རྒྱལ་པོ་རྟོག་པ་དང་བྲལ་བའི་ལྷ་བཞུགས་པས་ན་དེའི་ཁང་བཟངས་སོ། །བཞུགས་པའི་སྤྱོད་ལམ་གྱིས་སོ། །ཡང་ན་མཉམ་པར་གཞག་པས་ཞེས་འཆད་དོ། །

[174b.2]ཆོས་སྟོན་པ་དང་རྣམ་པར་དཀར་བའི་ཆོས་གཞན་སྟོན་པ་ལ་ཞུ་བ་པོ་རྗེན་གྱི་གང་ཟག་བསྟན་པའི་ཕྱིར་ཡང་དེའི་ཚེ་བྱང་ཆུབ་སེམས་དཔའ་སེམས་དཔའ་ཆེན་པོ་ནམ་མཁའི་སྙིང་པོས་སོ། །

經中提到「世尊在色究竟天王殊妙樓閣……」等。「世尊（出有壞）」是指摧（壞）一切煩惱及隨煩惱；而「有」是指具有六種功德；「出」則是指不住於輪迴與涅槃二邊。《現觀莊嚴》也說：「**非此岸彼岸，不住其中間，知三世平等，故名般若度。**」[20] 又有道是：「**生死及涅槃，二俱無所有；若了知生死，此即是涅槃。**」[21] 如此合稱，即［解釋了］「出有壞」［的意義］。

有些人則說：「**無明夢覺故、慧廣開故，名為佛陀。**」[22] 其理也是相通的。

或說：「『壞』是指摧壞四魔等，『有』則是具有功德［的意思］。」

如此解說了導師之後，解說處所——「色究竟天」。在色究竟天的密嚴剎土中，住有無念天的「天王」，因此稱為「殊妙樓閣」。［佛在該處］行持安住威儀，也有說為「［佛在該處］平等安住」的。

為了表示請求說法與請求演說其他鮮白善法者的身分，故說「爾時虛空藏菩薩摩訶薩……」。

[174b.3]དེ་ལ་སྟོན་པ་དག་པ་བཅོམ་ལྡན་འདས་ལོངས་སྤྱོད་རྫོགས་པའི་སྐུ་དང་ལྡན་པས་གནས་འོག་མིན་དུ་ཞུ་བ་པོ་དག་པ་བྱང་ཆུབ་སེམས་དཔས་ཞུས་པས་དེ་ཁོ་ན་ཉིད་ཟུང་འཇུག་ལ་སོགས་པ་སྔགས་ཀྱི་དོན་དུ་འགྲེལ་པ་ཡང་ཡོད་དོ། །

[174b.3]ཞུས་པའི་ཚིག་ནི་བཙུན་པ་བཅོམ་ལྡན་འདས་ལ་བྱང་ཆུབ་སེམས་དཔའ་ནམ་འཆི་ཀ་མའི་སེམས་ཇི་ལྟར་བལྟ་བར་བགྱི་ཞེས་གསོལ་པ་དང་ཞེས་བྱ་བ་སྨོས་ཏེ། དེ་ལ་བཅོམ་ལྡན་འདས་ལ་སོགས་པ་ཧ་ཅང་སྤྲོས་པས་ཆོག་གོ། །

[174b.4]བྱང་ཆུབ་སེམས་དཔའ་ཞེས་པ་ནི། །བྱང་ཆུབ་ནམ་མཁའི་མཚན་ཉིད་དེ། །རྟོག་པ་ཐམས་ཅད་སྤངས་ཕྱིར་རོ། །ཞེས་བཤད་པ་ནས། གཏོང་བ་ཆེ་དང་བློ་ཆེ་བ་དང་མཐུ་ཆེ་དང་། །རྒྱལ་བ་རྣམས་ཀྱི་ཐེག་ཆེན་མཆོག་ལ་ཞུགས་པ་དང་། །གོ་ཆ་ཆེན་པོ་བགོས་ཤིང་བདུད་ཀྱི་སྒྱུ་འདུལ་བ། །དེ་ཡི་ཕྱིར་ན་སེམས་དཔའ་ཆེ་ཞེས་རབ་ཏུ་བརྗོད། །ཅེས་གསུངས་པས་ཆེན་པོའི་དོན་ཡང་དེ་ཡིན་ཏེ། སེམས་ཅན་གྱི་[174b.6]དོན་ལ་དཔའ་བས་སོ་ཞེས་ཀྱང་བཤད།

[174b.5]འཕགས་པ་[2]ནི་ལས་དང་ཉོན་མོངས་པ་ལས་རིང་དུ་གྱུར་པས་འཕགས་པ་སྟེ། རྟེན་ཅིང་འབྲེལ་བར་འབྱུང་བའི་རྩིབས་བཅོམ་པས་སོ། །དེས་ན་ཨ་ རྷ་ཀྱི་སྒྲ་ལས་བཤད་དོ། །མིང་གིས་མཚོན་ནས་ནམ་མཁའི་སྙིང་པོས་ཆོས་རྟགས་ཀྱི་ཕྱག་རྒྱ་བཞི་ཡིས་རྒྱས་ཐེབས་པའི་སེམས་ཅན་གྱི་ནམ་འཆི་བ་སྟེ། མི་རྟག་པར་གྱུར་པས་རྟེན་ཅིང་འབྲེལ་བར་འབྱུང་བ་ཡན་ལག་བཅུ་གཉིས་སུ་འཁོར་བའི་སེམས་ཅན་དེ་མི་རྟག་པ་སྟེ། སྲོག་འཇོམས་པ་འཆི་ཀ་མ་རྒྱལ་པོ་ལ་གདམས་པའི་མདོ་ལ་སོགས་པ་ལས་འབྱུང་བའི་དུས་སུ་སེམས་ཇི་ལྟར་བལྟ་བར་བྱ་ཞེས་ཞུས་པ་དང་།

其中，也有按照密法的意義所做的解釋：具足報身的清淨導師世尊在色究竟天，由於清淨的請法者菩薩問法，於是［宣說］真如、雙運等［理趣］。

問法的文句，則為：「世尊！菩薩應云何觀臨終心？」關於這點，「世尊……」等語已經［描寫得］極其詳盡，應已足夠［說明，不待多言］。

所謂「菩薩」，有道是：「**菩提行相如虛空，已斷一切分別故。**」[23] 此外，［經中也說：］「**大施大慧大威德，諸佛最上大乘住，擐大鎧甲降魔幻，是故名為摩訶薩。**」[24] 據此，「大」的意思也有「**於眾生利勇悍，故名［摩訶薩］**」[25] 一說。

「聖」是指已經遠離業與煩惱，故而超勝；亦即能摧毀緣起之輪輻。因此，根據阿羅漢（arhat）一詞而做解說。以名字而顯示［其意義］之後，虛空藏問道：以四法印所印持的有情眾生臨終時——也即如同《教王經》等經典中所說，由於無常，所以依十二緣起而流轉的眾生是無常的，如此一來，［當他們的］命遭摧壞、臨終之時，「應云何觀」。

[175a.1]བཅོམ་ལྡན་འདས་ཀྱིས་བཀའ་སྩལ་པ། ནམ་མཁའི་སྙིང་པོ་ཁྱོད་ཀྱིས་ང་ལ་ཞུས་པ་དེ་ལེགས་ཏེ་ཡིད་དང་བའི་སྒོ་ནས་ཉོན་ཅིག །ངས་ལེགས་པར་བཤད་པར་བྱ་ཡི་ཞེས་བཀའ་སྩལ་ཏེ། ཐོག་མ་ནས་རང་གི་སེམས་མ་རྟོགས་པས་འཁོར་བར་འཁྱམ་པས་ན་དེ་ལ་སྐྱེ་རྒ་ན་འཆི་རྣམས་དང་བྲལ་བ་མི་སྲིད་དོ། །རྟེན་ཅིང་འབྲེལ་བའི་ཆོས་ལས་མ་འདས་པའི་ཕྱིར་རོ། །དེའི་ཕྱིར་ན་སྐྱེ་རྒ་ན་འཆི་དང་འབྲལ་བར་འདོད་པས་འདའ་ཀའི་ཡེ་ཤེས་ལྷུན་གྱིས་གྲུབ་པ་སྤྲོས་པ་དང་བྲལ་བ་དེ་བསྒོམ་པར་བྱའོ། །དུས་ལས་མཚོན་ནས་ནམ་འཆི་ཀ་མའི་བསྒོམ་པར་བྱའོ། །དེ་ཡང་། བྱ་བ་སྒྲུབ་པར་བྱེད་པ་ལ། །བརྩོན་པས་འགྲུབ་པས་སྐྱེས་བུ་དང་། །མགོ་ལ་མེ་ཤོར་ཇི་བཞིན་ནོ། །ཞེས་གསུངས་པས་རབ་ཏུ་བསྒོམ་པར་བྱའོ་ཞེས་གང་བསྒོམ་པའི་དངོས་པོ་དང་བཅས་པས་བསྟན་ནས།

[175a.3]དེ་ནི་དེ་དག་གི་ངོ་བོ་ཉིད་སྤྲོས་པ་དང་བཅས་པ་འཆད་པར་འདོད་ནས་དྲི་བས་འདའ་ཀ་མའི་ཡེ་ཤེས་ཞེས་བྱ་བ་དེ་གང་ཞེ་ན་ཞེས་དྲིས་པ་དང་། དེ་ལ་ཞེས་ཡུལ་དུ་བྱས་ཏེ་ཡེ་ཤེས་བསྒོམ་པ་དེའོ། །

[175a.4]ཇི་ལྟར་བསྒོམ་ན། ཆོས་ཐམས་ཅད་རང་བཞིན་གྱིས་རྣམ་པར་དག་པས་ན་དངོས་པོ་མེད་པའི་འདུ་ཤེས་རབ་ཏུ་བསྒོམ་པར་བྱའོ་ཞེས་བྱ་བ་ནི། ཆོས་ཐམས་ཅད་ཅེས་པ་ནི་གྲངས་དང་དངོས་པོའི་ཐམས་ཅད་དེ་མ་ལུས་པའོ། །ཆོས་ནི་མཚན་ཉིད་འཛིན་ཕྱིར་ཆོས་ཞེས་བྱ་ཞེས་གསུངས་པས་ཁྱབ་པར་བྱ་བའི་ཁྱབ་བྱ་ལ་མ་ཁྱབ་པ་མེད་པས་ན་ཆོས་ཐམས་ཅད་རང་བཞིན་ནམ་ངོ་བོ་ཉིད་ཀྱིས་རྣམ་པར་དག་པ་སྟེ།

[175a.6]དཀོན་བརྩེགས་ལས། ཆོས་རྣམས་ཐམས་ཅད་དག་པ་སྟེ། །ཉེས་སྐྱོན་ལ་སོགས་དམིགས་པ་མེད། །དེ་བས་རང་བཞིན་ངོ་བོ་ལ། །དངོས་སོགས་འཛིན་པ་ག་ལ་སྲིད། །[3]ཅེས་གསུངས་པས་ན་རང་དང་སྤྱིའི་ཆོས་དེ་ཐམས་ཅད་དངོས་པོ་མེད་པས་དོན་ངོ་བོ་ཉིད་ཀྱིས་སྟོང་པ་བརྗོད་དུ་མེད་པའི་གསལ་སྣང་ངོ་བོ་ཉིད་ལས་འདས་པར་བཤད་དོ། །

「世尊告曰：『虛空藏！善哉！仁者問我。歡喜樂聽！我當為汝善說。』後復告曰：『本來不悟自心故，流轉輪迴。是故，於中能離生老病死者，無有是處，未曾出過緣起故。是故，欲離生老病死者，應修任運離戲臨終智，時至當修臨終智。謂：於所成就事，精勤當成就，如人救頭燃。』」[26]如經中所言，因此「應修［臨終智］」。這是連同所應修習之事而宣說。

接著，［虛空藏菩薩］欲［請佛］分別解說（開示），所以問道：「彼臨終智云何？」至於「於彼……」則是［將臨終智］做為對境，而說「應修［臨終］智」。

應如何修習呢？所謂「一切法自性清淨故，應善修無實想」，「一切法」泛指一切數量與一切有為法，無一例外。至於「法」，有道是：「**能持性相，故名為法。**」[27]因此，關於所周遍的對象，則是無所不遍，所以說「一切法」，並且是「自性清淨」的。

關於此點，正如《寶積經》所言：「**一切法清淨，過等不可得，是故於自性，豈能執實等？**」[28]故說：由於從自身與總體而言的一切法皆無實有，因此實際上是體性空、不可言說的明相，［它］超越了體性。

[175a.7]དེའི་ཕྱིར་ན། ནམ་མཁའ་མཐོང་ཞེས་སེམས་ཅན་ཚིག་ཏུ་རབ་བརྗོད་པ། །ནམ་མཁའ་ཇི་ལྟར་མཐོང་སྙེ་དོན་འདི་བརྟག་པར་བགྱི། །དེ་ལྟར་ཆོས་མཐོང་བ་ཡང་དེ་བཞིན་གཤེགས་པས་བསྟན། །ཞེས་དཔེ་དོན་སྦྱར་བ་ཡང་ཡང་བཤད་དོ།།

[175b.1]དེས་དངོས་པོ་དོན་དམ་མཚན་ཉིད་ལ་གནས་པ་བཤད་ནས་གང་ཟག་ལ་ལྟོས་པ་བསྟན་པའི་ཕྱིར་ཀུན་རྫོབ་རྒྱ་ཆད་མེད་པ་བསྟན་པའི་ཕྱིར་ཀུན་རྫོབ་ལ་རྒྱུ་འབྲས་ལ་གནོད་པ་མེད་པ་སྤྱང་བའི་ཕྱིར། ཆོས་ཐམས་ཅད་བྱང་ཆུབ་སེམས་སུ་འདུས་པས་ན་སྙིང་རྗེ་ཆེན་པོའི་འདུ་ཤེས་རབ་ཏུ་བསྒོམ་པར་བྱའོ་ཞེས་བྱ་བ་གསུངས་ཏེ། གང་ཟག་ཤེས་རབ་ཤས་ཆུང་བ་བློ་ཐ་མ་ལ་བསླབ་པ་རྣམས་ལ་ལྟོས་ནས་སྣང་བ་འདི་མེད་པ་མ་ཡིན་ཏེ། ཆོས་ཐམས་ཅད་ཀྱི་རྩ་བ་གཞན་ལས་[4]མི་གནོད་པས་ཁྱད་པར་དུ་བྱ་བར་ཐེག་པ་རྣམ་གཉིས་ཀྱང་ཁས་ལེན་པར་སྣང་ན་དེ་ལས་འདི་རབ་ཏུ་མི་གནས་པ་དོན་གསལ་སྟོང་པར་གནས་པས་ན། སྟོང་པ་ཁོ་ན་ཡང་མིན་ཏེ། སྟོང་ཉིད་སྙིང་རྗེའི་སྙིང་པོ་ཅན། །ཞེས་བཤད།

[175b.3]ཐེག་པ་གོང་མ་རྣམས་མི་གནོད་པ་ཙམ་ཡོད་པས་མིན་ཏེ། ཕན་འདོགས་དང་བཅས་པས་གནས་པས་ཐེག་པ་རིན་ཆེན་གསལ་ལས་ཀྱང་། བྱང་ཆུབ་སེམས་ལ་རབ་གནས་པ། །སྟོང་ཉིད་ལ་སོགས་ཐག་མི་རིང་། །ཐབས་དང་ཤེས་རབ་ཟུང་འབྲེལ་ན། །སྤྱོད་ཚུལ་གང་ལྟར་གནས་ཀྱང་སྙེ། །ཁོ་ན་ཉིད་ལ་འགྱུར་བ་མེད། །ཅེས་གསུངས་པ་དང་། དབུ་མ་དེ་ཁོ་ན་ཉིད་ལས། སྙིང་རྗེའི་ཡུལ་དུ་སེམས་ཅན་ཏེ། །དེ་རྒྱུ་བྱང་ཆུབ་སེམས་ལས་བྱུང་། །ཞེས་པས་ན་འགལ་བ་མེད་པ་དང་།།

[175b.5]བསླབ་བཏུས་ལས་ཀྱང་། བྱང་ཆུབ་ཏུ་ཡང་བློ་བརྟན་བྱ། །ཞེས་གསུངས་པས་ན་གང་མཐའ་གཉིས་སུ་མི་ལྟུང་བར་བྱ་བའི་ཆེད་དུ་གསུངས་སོ།།

因此，如同「**眾生稱言見虛空，豈見虛空？觀是義！佛說見法亦如是**」[29]所言，［《般若經》中］一再結合了譬喻（喻依）與意義（喻體）而做解說。

藉此說明「有為法住於勝義性相」後，為了宣說「取決於補特伽羅（人）」、「世俗並不受限」，並且由於［若唯說勝義，則會］否定「於世俗中，因果無損」[30]，所以說：「一切法集於菩提心故，應善修大悲想。」對於慧力稍差、內心平庸的人們，就［其］所學而言，此所顯（現象）並非「無」，而且由於二乘皆同意「一切法的根本在於強調『不害他者』」，再加上此理畢竟不可得，究竟住於明空［不二］之中，故有「**亦非唯空耳，空性悲心藏**」[31]之說。

對於較上乘者而言，還不只是因為「不害［他］」［而說空性悲心藏］而已，更是因為涉及饒益［而做此說］。因此，《明寶乘論》[32]也說：「**菩薩善安住，空性等不遠；方便慧雙運，所住一切行，真如無變異。**」《中觀真實論》[33]則說：「**眾生乃為悲心境，彼因出於菩提心。**」[34]因此，［空與悲］並不相違。

《集學論》也說：「**豎菩提因，發堅固意。**」[35]總之，［經典］是為了不落二邊而說［空悲雙運］的。

[175b.5]དེའི་ཕྱིར་ན་སྔོན་གྱི་སློབ་དཔོན་རྣམས་ཀྱང་མཐའ་གཉིས་ལས་མ་ལྟོས་པས་འཇུག་པར་བྱ་ཞེས་གསུངས་སོ།།

[175b.6]དེས་ན་ཚིག་དོན་ནི་རྟོགས་སླ་བས་ཧ་ཅང་མ་སྤྲོས་སོ།།

[175b.6]དེས་ཆད་ལྟ་ལ་སོགས་པ་རྣམ་པར་བཀག་ནས། ད་ནི་དངོས་ཀྱི་དོན་སྣང་བ་ཐམས་ཅད་ཀྱི་རིགས་དོན་ལ་བསྒོམ་པ་འཆད་པ་ནི། ཆོས་ཐམས་ཅད་རང་བཞིན་གྱིས་འོད་གསལ་བས་ན་མི་དམིགས་པའི་འདུ་ཤེས་བསྒོམ་པར་བྱའོ་ཞེས་བསྟན་པ་སྟེ། དེ་ཡང་རང་ལ་སྣང་བའི་ཆོས་འདི་ཐམས་ཅད་ངོ་བོ་ཉིད་ལ་རྟོག་པ་དང་བྲལ་བས་སྒྲིབ་བྱེད་མེད་དེ། དཔེར་ན་ནམ་མཁའ་རང་བཞིན་གྱིས་དག་པ་བཞིན་ནོ།།

[175b.7]དེ་བས་ན་ཆོས་ཐམས་ཅད་འོད་གསལ་བ་སྟེ། དཔེར་ན་ཉི་མའི་འོད་ཟེར་བཞིན་ནོ། །དེ་ལ་ཁ་ཅིག་ན་རེ་ཁྱེད་ཀྱི་དཔེ་ལ་གནོད་པ་ཡོད་དེ། ནམ་མཁའ་དག་པ་ལ་ཉི་མ་སྣང་བ་ལ་འོད་ཟེར་གསལ་ཀྱང་སྤྲིན་ལ་སོགས་པས་སྒྲིབ་གཡོགས་ཡོད་ན་མི་གསལ་བ་བཞིན་དཔེ་མ་གྲུབ་སྟེ། གནོད་དོ་ཞེ་ན།

[176a.2]དེས་མི་གནོད་དེ། ཉི་མའི་འོད་ཟེར་ལ་ནི་ནམ་ཡང་སྒྲིབ་གཡོགས་ཡོད་པས་མི་གསལ་བ་དང་མེད་པས་གསལ་བ་ལ་སོགས་པ་དང་སྤྱི་སྤྱི་སེམས་ཅན་གྱི་སྣང་བ་ལ་སྣང་བའི་ཕྱིར་རོ།།

[176a.2]དེས་ན་ཆོས་རྣམས་ཀྱི་རང་བཞིན་ལ་འོད་གསལ་བ་སྒྲིབ་པ་མེད་པ་དང་། མི་གསལ་བ་སྒྲིབ་བཅས་མེད་པས་ན་སེམས་ཅན་གྱི་སྣང་བ་ལ་ཡིན་ཏེ། ཉོན་མོངས་པའི་སྒྲིབ་པ་ལ་སོགས་པ་གསལ་[5]བས་ཀྱང་ཆོས་ཀྱི་ངོ་བོ་ཉིད་ལ་གསལ་བ་མེད་ལ། སྒྲིབ་པས་མི་གསལ་བ་མེད་པར།

因此，往昔諸位阿闍梨也都說：「**應當不依二邊而行**」。

這麼一來，詞句語文義就容易理解，也就不再多加引申了。

根據該理而徹底破斥斷見等［誤解］之後，現在解說主要的道理——修習一切所顯（現象）之理趣。［佛陀］宣說道：「**一切法自性光明故，應修不可得想。**」也就是說：對自己顯現的這一切法，其本性遠離分別，因此沒有「能障」——譬如虛空，自性清淨。

因此，譬如日光，一切法光明。關於這點，若有些人主張：「你的譬喻是有反證的。即使在純淨的虛空中，日輪顯耀、光芒朗照，但只要被雲等所遮蔽，便不再朗照。正如此理，譬喻不成立，因為有反證。」

［答：］這是無妨的。因為日光永遠都不會由於遮蔽物的存在而不朗照，朗照等［特性］顯現於總體有情眾生之所顯（現象／境界）。

因此，諸法的自性之中，並沒有「無障所以光明，具障所以不光明」之情形——那［種說法］只存在於有情眾生的所顯（現象）之中；也就是說，［實際上］沒有所謂「除去煩惱障等，而使法的體性光明」，也沒有「由於蓋障而使［法的體性］不明」這種事。

[176a.3]ཡང་དབུ་མ་རིགས་པ་བརྟག་པ་ལས། ཆོས་ཀྱི་དངོས་པོ་གནས་པ་ལ། །དུས་དང་ཆེ་ཆུང་[176a.4]གསལ་མི་གསལ། །འབྱེད་པར་གྱུར་པའི་གང་ཟག་དེ། ང་ཡི་འཁོར་དུ་ཇི་སྐེ་རིགས། །དེ་བས་འོད་གསལ་སྟོང་བ་ཡིན། །ཞེས་བཤད་དོ། །དེས་ན་དངོས་པོ་ལ་དམིགས་པ་མེད་པ་སྣང་ཙམ་ཉིད་ན་སྟོང་པས་ན་ཡུལ་མི་དམིགས་ཏེ་འཛིན་པའི་ཤེས་པ་མི་དམིགས་པས་ན་དམིགས་བྱ་དམིགས་བྱེད་གཉིས་ག་ལ། གྲུབ་པ་གནས་མེད་པའི་ཕྱིར་མི་དམིགས་པའི་འདུ་ཤེས་རབ་ཏུ་བསྒོམ་པར་བྱའོ།།

[176a.5]དེ་ཡང་སྐབས་ཀྱི་ཚིག་གི་བསྒོམ་པའི་དངོས་པོ་དེས་འཆི་ཀ་མའི་ཚེ་ཞེས་ཐམས་ཅད་ལ་སྦྱར་བར་རིག་པར་བྱའོ།།

[176a.5]འོ་ན་གལ་ཏེ་འཆི་ཁ་ཁོ་ན་བསྒོམ་གྱི་གཞན་དུ་མ་ཡིན་ནམ་ཞེ་ན།།

[176a.6]དེའི་རྒོལ་བ་ལ་སྐབས་མེད་དེ། འཆི་ཁ་ཞེས་པ་ནི་དངོས་པོ་དང་དུས་ལ་ངེས་པར་གཟུང་བ་མེད་དེ། དབུ་མ་སྒྲུབ་པ་ཆེན་པོ་ལས། །མི་རྟག་འགྱུར་ལ་གནས་དང་དུས། །གང་འདི་ཡོད་པར་ངས་མ་མཐོང་། །དེ་བས་སྐྱེས་པ་ཁོ་ན་ནས། །འཆི་བདག་ཁ་ན་གནས་པ་ཡིན། །ཞེས་སློབ་དཔོན་ཀླུ་སྒྲུབ་ཀྱིས་གསུངས་པ་དང་། ནམ་ཞིག་སངས་རྒྱས་མ་གཏོགས་པར། །མི་རྟག་ལ་སོགས་གནས་པ་ཡིན། །ཞེས་པ་དང་། ཡང་སློབ་དཔོན་ཀླུ་སྒྲུབ་ཀྱིས་རང་ལ་འཆི་བའི་དུས་ངེས་པ་མེད་པས་ཐར་པའི་དོན་དུ་འབད་པ་ནི་བརྩོན་འགྲུས་ཆེན་པོ་དང་ལྡན་པས་བྱའོ་ཞེས་གསུངས་པས་ན་འཆི་ཁ་མ་ཞེས་རྒྱལ་པོ་ལ་གདམས་པའི་མདོ་སོགས་ནི་དཔེ་ཙམ་ཡིན་ཏེ་སྐྱེས་ནས་འཆི་ཁ་མ་ཡིན་པའི་ཕྱིར་རོ་ཞེས་འཆད་དོ།།

此外，《觀中理論》[36]也說：「**若諸法實有，時、大、小、明、暗，於中析辯者，我眷善理乎？是故為明空。**」因此，有為法不可得（無所緣），唯是顯現而已——這本身就是空。因此，境不可得，進而能執取［境］的識也不可得。所以「所緣（境）」及「能緣（識）」二者皆無法成立，皆無所住。正因如此，「應修不可得想」。

此外，當知：以現階段該文字［呈現］的所修習事而言，所謂「臨終」適用於一切［階段］。

若問：是否僅在臨終［時］觀修，而不是在其他［時候］呢？

［答：］不會有［出現］這種爭議的時候。所謂「臨終」，無法針對「有為法」或「時間」加以明確界定。龍樹阿闍梨於《成中觀廣論》[37]中也說：「**無常變動住與時，我未曾見是者有。是故凡已出生者，即已住於死主口。**」又說：「**悉住無常等，直至於成佛。**」龍樹阿闍梨還說：「**自己死期不定故，為求解脫而發精勤者，應具大精進。**」[38] 所以說，《教王經》等［經典中所說］所謂「臨終」，不過是舉例而已——由於據其（龍樹）所述，出生之後，便是「臨終」了。

[176b.1]ཁ་ཅིག་ནི་རྩོལ་བ་ལ་འདོད་པས་སྒྲུབ་པ་ཡང་སྣང་སྟེ། བསྒོམ་པ་ལ་འཆི་ཁར་བསྒོམ་ལ་ཡང་རྟོག་པ་མེད་ཅེས་འཆད་དོ། །

[176b.2]འདི་ནི་ངན་ཏེ་འཆི་ཁའི་གནས་སྐབས་ན་སྡུག་བསྔལ་གྱི་ཚོར་བ་ལ་སོགས་པས་གཟིར་བས་སྐབས་སུ་སེམས་ལ་ཏིང་ངེ་འཛིན་མི་སྐྱེ་བ་དང་[6]། ཐེག་པ་ཆེ་ལ་ཞུགས་པ་སྟེ། །ཇི་སྲིད་གསོན་པར་ལས་གྲུབ་ནས། །འཆི་བའི་དུས་སུ་དགའ་བས་འགྲོ། །ཞེས་གསུངས་པས་ན་འཆི་ཁ་མ་ནི་སྐྱེས་ཙམ་ཉིད་ན་འཆི་ཁ་མར་གནས་པ་ཡིན་ནོ་ཞེས་འཆད་པ་བཟང་ངོ་། །

[176b.3]རང་ནི་རང་བཞིན་གྱིས་སྟོང་པ་འམ། གནས་པའི་དོན་བཤད་ནས་རེ་ཞིག་ཕྱི་ནང་གི་ཉེ་དུ་དང་ནོར་རྫས་ལ་སོགས་པ་ལ་ཡང་ཆགས་པར་མི་རིགས་པར་སྟོན་པ་ནི། དངོས་པོ་ཐམས་ཅད་མི་རྟག་པས་ན་ཅི་ལ་ཡང་མི་ཆགས་པའི་འདུ་ཤེས་རབ་ཏུ་བསྒོམ་པར་བྱའོ་ཞེས་བྱ་བ་ལ་སོགས་པ་གསུངས་ཏེ།

[176b.4]དེ་ལ་དངོས་པོ་ནི་ཕྱིར་བརྟེན་པར་སྣང་བ་ཐམས་ཅད་དང་། ནང་གཡོ་བར་སྣང་བ་སྣོད་བཅུད་ཐམས་ཅད་ཀྱང་མི་རྟག་སྟེ། འདུས་བྱས་ཐམས་ཅད་མི་རྟག་པ། །ཞེས་པ་དང་། དངོས་པོ་ལ་སོགས་རྟག་པར་ངས་མ་མཐོང་། །དེ་བས་ཆགས་པའི་བློ་མ་འཇུག །ཅེས་པ་དང་། སྐབས་དང་སྦྱར་ན་དབུ་མ་རིགས་པ་བརྟག་པ་ལས། གང་ལ་ཆགས་པ་དེ་ཉིད་སྤངས། དེས་ནི་འཆིང་བར་འགྱུར་བའི་ཕྱིར། །ཁྱད་པར་བུ་དང་བུ་མོ་སོགས། །སྤང་བའི་ཡུལ་དུ་བྱ་བར་རིགས། །ཞེས་བཤད་པས་ན། གནས་སྐབས་བརྗེ་བས་ན་དེ་ལ་ཆགས་པའི་གནས་མེད་པས་ནམ་ཡང་ཆགས་པར་མི་བྱ་སྟེ། དེའི་གནས་སྐབས་ནི་མི་རྟག་པའི་རྣམ་པར་ངོ་བོ་ཉིད་ལ་གནས་པས་བྱ་བ་མེད་དེ། དེས་ན་ཆགས་པ་མེད་དེ། ནང་སེམས་ཅན་དང་། ཕྱི་ཡོ་བྱད་ལ་ཡང་ཆགས་པ་མེད་པར་བྱའོ་ཞེས་བསྟན་པའི་དོན་ཏོ། །

也有某些人支持［該種］爭論而修持，對修習做如此解釋：即使在臨終時觀修，［觀修本身］仍是無分別的。

這［種說法］是很低劣的。在臨終階段，受到苦受等逼迫，屆時心中是生不起三昧的。如云：「**已入於大乘，活時成所作，死時歡喜逝。**」[39] 也就是說，將臨終解釋為「只要出生了，就處於臨終［的範圍之中］」為宜。

由於說了「自性空」或「自然住」之義，所以對於外內的親眷、錢財等，也不應生貪。為宣說此義，而說「一切有為法無常故，應善修無所貪著想」等。

其中，關於「有為法」，有道是：「**一切於外所顯靜世間、一切於內所顯動世間，悉皆無常，即諸有為皆是無常。**」[40]，「**我於有為等，未曾見常有，故莫入貪心。**」[41] 配合［不同］情境（對象）而說，則如《觀中理論》所言：「**所貪悉應斷，其能成縛故；尤於子女等，理為所斷境。**」由於一旦情境轉換，便不再有可貪之處，因此，無論何時都不應貪。其（所貪對象）情境本質上即處於無常的狀態中，因此無所作，也就無貪——所以，於內的有情眾生、外的資具，皆應做到無貪。此為［世尊］所宣說之義。

[176b.7]དེ་ཡང་བློ་རབ་འབྲིང་གི་བྱེ་བྲག་གིས་གཞན་ལ་བཏང་བ་མི་དམིགས་པས་ཟིན་པའི་མ་ཆགས་པ་དང་། དངོས་པོ་ལ་མ་ཆགས་ཀྱང་དེའི་འདོད་པའི་ཡུལ་ལ་ཆགས་པ་དང་མ་ཆགས་པ་འདྲ་ཡང་དམིགས་མེད་ཀྱི་རྒྱས་མ་ཐེབས་པས་མ་བྲལ་བའི་བློ་ཅན་གྱིས་རིམ་པ་བཞིན་བློ་ལ་སྣང་བར་མཁས་པས་བཤད་པས་ན་འདིར་ནི་དངོས་པོ་ཡུལ་གང་ཟག་ཐམས་ཅད་ལ་མི་དམིགས་པས་ཤེས་རབ་དང་མ་བྲལ་བར་གནས་པས་མ་ཆགས་པའི་གཙོ་བོའམ་མཆོག་དེ་ཡིན་པས་ན་སྐབས་དོན་ཡང་དེ་ཡིན་པར་རིག་པར་བྱའོ་ཞེས་བཤད་དོ། །

[177a.1]དེ་ལས་གཞན་པ་བསྟན་བཅོས་རྣམ་གཉིས་ལ་སོགས་པའི་རང་བཞིན་ནི་བཏང་བ་དང་ལྡན་པའི་ཆགས་པ་མེད་པ་མ་ཡིན་པའི་ཕྱིར་ན། སློབ་དཔོན་ཀླུ་སྒྲུབ་ཀྱིས། ཆགས་པའི་ཡུལ་ལ་དངོས་མེད་པར། །དེ་ལ་ཆགས་པ་སྐྱེ་བ་དེ། །རིགས་སམ་གལ་ཏེ་རི་བོང་རྭ། །དེ་ལའང་ཆགས་པ་སྐྱེ་བར་རིགས། །ཞེས་གསུངས་པ་དང་མཐུན་པས་ན་ཆགས་པ་མེད་དེ་མི་རྟག་པར་གནས་པས་ཞེས་སྐབས་དོན་དང་ཡང་སྦྱར་རོ། །

[177a.3]འདུ་ཤེས་ནི་དེ་ལ་ཐབས་ཀྱིས་གནས་པས་ན་བསྒོམ་པའམ་དེ་ལ་དངོས་པོ་དེ་གནས་པས་ན་དེའི་ཁྱབ་པ་སྒྲུབ་པའི་ཚུལ་དུ་བྱའོ་ཞེས་བཤད་དོ། །

又如此解說道：由於慧力有上中下的區別，因此，雖有「『施他不可得（無所緣）』所攝之無貪」以及「於有為法（事物）無貪」，但仍會於其所求對境生起貪著，或者雖然類似無貪，但由於未能以「不可得」加以印持，於是，未離［貪］之有情眾生，［僅能］逐漸對心中所顯（現象）得到善巧。如此說來，在此，事物（有為法）、對境、補特伽羅等一切皆不可得。因此，不離智慧［之境界］而住，那便是無貪之中最為主要、最上乘者。所以，當知現階段也是如此。

除此之外，二種論典[42]等的自性，並非「具足能捨之無貪」。因此，根據龍樹阿闍梨所說：「**所貪境無實，貪彼若應理，則於兔角者，生貪亦應理。**」[43]「無貪」它［本身］也處於無常［之本性］。如此便可配合現在［所討論］的道理。

關於「想」，則是：應透過「［有為法］以權巧方便而存在（住）」進行修習；或者透過「該有為法存在」［的前提］，而採行能成立其必然性的方式。

[177a.3]བརྟེན་པ་དང་རྟེན་དུ་རྒྱུ་ཚོགས་པས་འབྲས་བུ་འབྱུང་བ་དེའི་ཕྱིར་འདིར་ཡང་དེ་ཁོ་ན་བཞིན་འབྱུང་ངམ་སྙམ་ན་རེ་ཞིག་དམ་པའི་དོན་ལ་དེ་མི་སྣང་སྟེ། སེམས་རྟོགས་ན་ཡེ་ཤེས་ཡིན་པས་ན་སངས་རྒྱས་གཞན་མི་བཙལ་བའི་འདུ་ཤེས་བསྒོམ་པར་བྱའོ་ཞེས་གསུངས་ཏེ། དེའི་དངོས་པོ་ནི་ཉན་ཐོས་པ་དང་། སེམས་ཙམ་པ་དང་། དབུ་མ་པ་ལ་སོགས་པའི་ལྟ་བ་དང་བསྟུན་ན་ཡང་སེམས་ཙམ་པ་ཡིན་པར་ཤེས་པ་ཁ་ཅིག་ནི་ཡོད་པར་མངོན་པས་ན་དེ་ནི་མ་ཡིན་ཏེ། སེམས་རྟོགས་ན་ཞེས་པ་ནི་དོན་ནི་རྟོགས་པར་བྱ་བའི་ཡེ་ཤེས་སམ་སེམས་དེ་གང་ཡང་མེད་པས་ན་སེམས་རྟོགས་ན་ཞེས་བཤད་པས་འགོག་པའི་ནའམ། ཡང་ན་སེམས་རྟོགས་ན་ཞེས་པ་ཡེ་ཤེས་ལ་སྣང་བའི་སེམས་རྟོགས་ན་དེ་ཁོ་ན་ཡེ་ཤེས་ཡིན་པས་ན་ཡེ་ཤེས་ཡིན་པའོ་ཞེས་འཆད་པས་ན་ཉན་ཐོས་ལ་སོགས་པར་གནས་པ་མེད་དོ།།

[177a.6]དེས་ན་མདོ་སྡེ་ལས་ཀྱང་། སེམས་ཉིད་ཡེ་ནས་མེད་པ་ལ། །དེ་ལ་རྟོགས་པའི་བློ་མི་འཇུག །མ་ཞུགས་པ་དེ་དེ་ཤེས་ཡིན། །དེ་ཤེས་ཡེ་ཤེས་བླ་ན་མེད། །ཅེས་གསུངས་པ་ཡང་སྔ་མའི་ཁོངས་སུ་འགྲོའོ། །

[177a.7]དཀོན་བརྩེགས་ལས་ཀྱང་། འོད་སྲུངས་སེམས་ནི་ཡོངས་སུ་བཙལ་ནས་མི་རྙེད་དོ། །གང་མི་རྙེད་པ་དེ་མི་དམིགས་པ་ཡིན་པའོ། །གང་མི་དམིགས་པ་དེ་འདས་པའམ། ད་ལྟར་རམ། མ་འོངས་པ་མ་ཡིན་པས་ན། །ཞེས་རྒྱ་ཆེར་གསུངས་སོ། །ཡང་སེམས་གང་གིས་ཡོངས་སུ་རྟོགས་པ་དེ་ཡང་སྟོང་པ། ཡོངས་སུ་རྟོགས་པ་དེ་ཡང་སྟོང་པ་ཞེས་བྱ་བ་ལ་སོགས་པ་གསུངས་པས་ན་དངོས་པོ་རྟོགས་རྒྱུ་མེད་པ་ཞེས་བཤད། དེ་རྟོགས་པ་དེ་ལ་ཡེ་ཤེས་བླ་ན་མེད་པ་ཞེས་བྱ་སྟེ། སངས་རྒྱས་གཞན་ནས་བཙལ་བྱ་མ་ཡིན་ཏེ། བཙལ་བྱ་ཡིན་ན་སེམས་ཅན་ཐ་དད་པའི་སྐྱོན་ཡང་གནས་པའི་ཕྱིར་རོ། །

或問：由於在能依以及所依之上，眾因具足而能生果，所以，在此也必然會如同那樣［的原理］而發生［佛果］嗎？但在真實義中往往並非如此。於是［佛］說：「若悟心者，是為智慧，是故應修佛果不假外求想。」其實質雖與聲聞、唯識及中觀等見地相符，但某些認為是「唯識所變」的人，仍將之視為「顯然是有的」。實則不然。所謂「若悟心者」，是指：實際上，根本沒有那個「所證之智」或「心」，故說：「若悟心者」。因此有個［表示］否定的「若……」。又或者，所謂「若悟心者」是這麼解釋的：若了悟「智慧之中所顯現的心」，那麼，它（此種了悟）本身便是智慧，故說「是為智慧」。如此一來，便與聲聞等無關了。

因此，契經中也說：「**心性本來即無有，悟此之心無所入，不入即為識彼理，識彼即為無上智。**」[44] 此說與前文相符。

至於《大寶積經》也做了廣說：「**迦葉！求是心相而不可得。若不可得，則非過去、未來、現在……。**」[45] 又，［經中］有言：「**若人了悟心，彼亦為空，所悟亦空。**」[46] 根據此等說法，而說「**有為法無所悟**」。「了悟該理」本身，即所謂「無上智」；因此，佛果並非於他處所能覓得者，因為若是所覓得者，就會存在「有情眾生［本性］迥異」的過失。

[177b.2]དེ་བས་ན་གཞན་ན་བཙལ་བྱ་མེད་ཅེས་བྱ་བ་རྟོགས་པའི་མདོ་ལས་ཀྱང་། འདི་ཙམ་སྣང་བ་ལོག་པ་ལ། །ཡེ་ཤེས་བླ་ན་མེད་པ་ཡིན། །དེ་ཕྱིར་སངས་རྒྱས་སྒྲ་ཙམ་ཞིག །གཞན་དུ་བཙལ་ལམ་དངོས་འཛིན་མིན། །སྒྲ་ལ་བཙལ་བར་བྱ་མིན་ཏེ། །རྟོགས་པ་དེ་ཉིད་རང་ལ་ཡིན། །ཞེས་གསུངས་སོ། །དེ་བས་ན་རྣམ་པར་རྟོག་པ་གོམས་པས་གནས་པས་མ་རྟོགས་པ་དེ་ལ་ཐ་དད་པར་རྟོགས་པ་ནི་མཐའ་གཉིས་མ་སྤངས་པའི་གང་ཟག་ཏུ་ཤེས་པར་བྱའོ། །

[177b.3]ཚིག་གི་གོ་ཆ་དང་པོས་ནི་དོན་སྣང་བའི་རང་བཞིན་ལ།
གཉིས་པས་ནི་ཀུན་རྫོབ་དང་བསྟུན་ནོ། །
དེའི་འོག་མས་ནི་སྟོང་པ་དང་བསྟུན་ལ།
དེའི་འོག་མས་ནི་རྣམ་པར་རྟོག་པ་དང་བསྟུན་ནོ། །
དེའི་འོག་མས་ནི་མཐར་ཐུག་ལ་གཟུང་འཛིན་ལ་མི་དམིགས་པས་ན་སངས་རྒྱས་པ་ལ་དུས་དང་སྔ་ཕྱི་དང་། ཆེ་ཆུང་དང་བཟང་ངན་མེད་དེ། དཔེར་ན་མར་མེ་མཛད་དང་ད་ལྟར་གྱི་སེམས་ཅན་ཐ་མལ་པ་ལ་ཡང་ཁྱད་མེད་པར་མཉམ་པ་ཉིད་དུ་གནས་པ་ཡིན་ནོ་ཞེས་ངོ་བོ་ཉིད་ལ་གནས་པའི་དོན་བཤད་པ་ཡིན་ཞེས་མཁས་པ་ཡན་ཆད[7]གསུངས་ལ།

[177b.5]ཁོ་བོས་ཀྱང་དེ་ལ་སེམས་པ་ཕྲ་བ་སྐྱེས་པ་འདི་བརྗོད་པས་ཁ་ཅིག་སྐྲག་པ་དང་དངང་བ་ལ་སོགས་པའི་ཡུལ་ཅན་ལ་འདི་ནི་བསྟན་པར་བྱ་བ་མ་ཡིན་ཏེ། གསང་བའི་ལེའུ་དང་པོ་ལས། གང་ལ་ཆོས་ཉིད་གནས་པ་དེ། །ལེགས་པར་རྟོགས་དང་དེ་ལ་མོས། །དེ་ལ་ཅུང་ཞིག་སྦྱིན་པར་བྱ། །དེ་ལས་བཟློག་ལ་དེ་མི་སྦྱིན། །ཞེས་གསུངས་པས་དེ་ནི་དམ་པའི་དོན་ལ་གནས་པའོ་ཞེས་འཆད་པར་འགྱུར་རོ། །

所以，所謂「［佛果］非於他處所能覓得者」［的道理］，在《解悟經》中也說：「**反於如是相，即是無上智。故佛唯聲耳，不假於外求，不可執實有，於聲不可求——解悟唯自證。**」[47] 因此，當知：由於［眾生］總是習於分別念，而無法了悟［此理］，而將之（心與法／心與佛）理解為相異者，便是未斷二邊者。

符合智者程度者，會談到「住於體性」之意義：「透過第一文字鎧甲（第一種想），［傳達］外境顯現之自性；
第二［鎧甲］則對應於世俗；
其後對應空；
以下對應分別念；
再下則［傳達］於究竟中，所取、能取不可得，因此成佛［一事］並無先後、大小與優劣，例如：燃燈佛與現今的凡庸眾生之間，其實並無區別，住平等性。

我也認為：其中，由於談論「生起細微心」此事，會令某些人［感到］恐懼、惶怖等；對於這樣的有境（感知者），便不宜宣說［此法門］。《祕密初品》中提到：「**凡於法性住，善悟起信解，於是可少施，反則不應施。**」[48] 根據此文，可說「其（能接受此理者）安住於真實義中」。

[177b.7]དེ་བས་དེ་དག་གི་བསྡུ་བའི་ཚིགས་སུ་བཅད་པ་ནི། བཅོམ་ལྡན་འདས་ཀྱིས་ཚིགས་སུ་བཅད་པ་དེ་བཀའ་བསྩལ་པ་ཞེས་བྱ་བ་ལ་སོགས་པ་ནས་སངས་རྒྱས་གཞན་དུ་མ་ཚོལ་གྱི་བར་གྱིས་དོན་བསྡུས་ནས་ནམ་མཁའི་སྙིང་པོ་ལ་ཡིད་གཟུང་བའི་ཕྱིར་དུ་བསྐྱར་བའམ། བསྟན་པའི་ཚུལ་དུ་བསྟན་པ་སྟེ། །དེ་ནི་བསྡུས་པའི་ཁྱད་པར་ལས་དོན་ལ་ཁྱད་པར་མེད་དེ་ཞེས་འཆད་པས་ན་ཡང་དག་པར་རྫོགས་པའི་སངས་རྒྱས་ཀྱིས་གསུངས་པ་དང་འཁོར་རྣམས་དགའ་བ་སྐྱེས་པ་ནི། བཅོམ་ལྡན་འདས་ཀྱིས་དེ་སྐད་ཅེས་བཀའ་སྩལ་ནས་ཞེས་པའོ། །

[178a.1]འཁོར་དགའ་བ་སྐྱེས་པ་ནི་བྱང་ཆུབ་སེམས་དཔའ་ནམ་མཁའི་སྙིང་པོ་དང་། དེ་ལ་སོགས་པའི་འཁོར་ལྷ་མ་སྲིན་སྡེ་བརྒྱད་ལ་སོགས་པ་རྣམས་ཡི་རང་ནས། བཅོམ་ལྡན་འདས་ཀྱིས་གསུངས་པ་ལ་ཡི་རང་བར་གྱུར་ནས་བསྟོད་པ་ལ་སོགས་པ་མཛད་དོ་ཞེས་འཆད་དོ། །

[178a.2]བདག་འདྲ་སྡེབ་སྦྱོར་གསལ་ལྡན་མ་ཡིན་ཀྱང་། །
དོན་ལ་མོས་པའི་གང་ཟག་རང་བས་དམན་པ་དང་། །
ཆོས་ཉིད་མཐོང་ལ་ལོག་པར་རྟོག་པ་ཅི་ཡོད་ཀྱི། །
དོན་དུ་བདག་གིས་བྱས་པ་ཡིན། །

[178a.3]དེ་ལས་བྱུང་བའི་དགེ་བ་དེས། །
བདག་དང་མཐའ་ཡས་མ་རིག་པ། །
མི་མཐུན་ཤེས་རབ་ཀྱིས་འཇོམས་ཤོག །
དོན་ལ་མོས་པའི་མཐའ་གཉིས་མེད་པར་ཤོག །

[178a.3]འཕགས་པ་འདའ་ཀ་ཡེ་ཤེས་ཀྱི་མདོའི་དོན་གསལ་བ་ཞེས་བྱ་བ། སློབ་དཔོན་ཞི་བ་ལྷས་མཛད་པ་རྫོགས་སོ།། །།

[178a.4]རྒྱ་གར་གྱི་མཁན་པོ་ཧྭ་ཤ་རྣ་ཛ་དང་། བོད་ཀྱི་ལོ་ཙྪ་བ་འཕགས་པ་ཤེས་རབ་ཀྱིས་བསྒྱུར་བའོ།།

因此，此等攝頌方面，是從「世尊復說是偈⋯⋯」等，到歸納「莫向外求佛」。並且則為令虛空藏銘記於心而重述，以教法的形式[49]而宣說。這［些說法之間］只存在歸納的差別，而應當沒有實質意義上的區別。透過如此解說，因此，正等覺已經說法，眷屬大眾則心生歡喜，所以文中提到「世尊語已⋯⋯」。

關於眷屬心生歡喜，則說：「虛空藏與彼八部鬼神等眷屬眾，於世尊所說，皆大歡喜，稱揚讚歎。」[50]

我輩不具詞章與才情，
凡有信解其義、劣於我，
於見法性起邪分別者，
我為利此等眾而撰文。

願以所生之善根，
令我無邊無明眾，
以慧摧滅相違事，
信解勝義無二邊。

阿闍梨寂天所造聖臨終智經釋

印度和尚法王與藏地譯師帕巴謝饒（聖慧）譯

藏文註釋

1 《སྡེ》རྟོགས། 《ལི》《སྣར》རྟོག 根據前後文義研判，此詞應拼做 རྟོག་པ，表示考察、觀察之義，逕依《ལི》《སྣར》並據此而譯。特此說明。

2 འཕགས་པ 一詞並未見於各版《甘珠爾》大藏經之中。

3 《甘珠爾》大藏經的藏漢譯本中，皆未見與此段引文相同或相似的段落。此段藏譯所據原經版本，疑與現存漢藏譯本所據之原本不同，今以新譯經文暫代。待考。

4 《ལི》《སྣར》ལ། 本文依照此二版本而譯。

5 《ལི》《སྣར》བསལ། 斟酌前後文義，此處採取此二版之拼寫而譯。

6 《ལི》《སྣར》དང་། 《སྡེ》等版本則做 མེད。按文義，應依《ལི》《སྣར》解，因此將之替換為 དང་。特此說明。

7 此處似乎應加上一個表示受格的虛詞 ལ，表示針對智者的講解方式（用以呼應下文「針對普通人的講解方式」）。但各版本皆無此字。

漢文註釋

* 臨終智：原文寫做 འདའ་ཀ་ཡེ་ཤེས，梵文做 *atyayajñāna*，根據 Casey Kemp 和 Tom Tillemans 的英譯本當中的前言，「臨終智」一詞並不容易理解，而較好理解的經名是（Atijñānasūtra（《超越智經》）。 話雖如此，他們終究還是接受了原文的字義，譯為「臨終智」（wisdom at the hour of death）。

不過，當我們參考寂天《釋》對於臨終（梵 atyaya ／藏 འདའ་ཀ་）一詞的使用與他對該詞的相關解讀，確實不難從中發現，該詞兼有「臨終」以及「經過、已發生」（藏 འདས་པ）的二重意涵，這二重意涵的解釋與使用方式，在印度時期似乎已有過辯論，並可同時融攝於本經之中。因此，藏文譯師當初選用偏義解釋，將之譯為「臨終」，似乎更能符合原經的脈絡以及經釋所涵括的辯論內容，是個更周延的譯詞選項。

1 此處藏文係出於管・法成譯自唐代實叉難陀的漢譯本《大乘入楞伽經》卷六（CBETA, T16, no. 672）之藏文本。

2 出自漢譯本《大乘入楞伽經》卷三。

3 出自漢譯本《大乘入楞伽經》卷七。漢文原譯僅有三句，漢譯藏時譯成了四句。

4 《注》的原文並無「法」（ཆོས）一字，原經之中則有此字。

5 出自漢譯本《大乘入楞伽經》卷七。

6 此處引文，依菩提流支所譯《佛說法集經》卷六（CBETA, T17, no. 761）。

7 此處引文，依法護所譯《佛說大乘入諸佛境界智光明莊嚴經》卷三（CBETA, T12, no. 359）。該經此段文字的異譯，尚可見於曇摩流支所譯《如來莊嚴智慧光明入一切佛境界經》卷二：「心自性清淨故，彼心客塵煩惱染，而自性清淨心不染。」（CBETA , T12, no. 357）

8 此處引文，依法護所譯（CBETA, T12, no. 359）。曇摩流支的譯文則做：「文殊師利！菩提自性清淨，以自性清淨故。自性清淨者，所言自性清淨，彼不染如虛空、平等如虛空、自性同虛空，譬如虛空，本來自性清淨。」

9 此處引文，依法顯所譯《大般涅槃經》卷三（CBETA, T01, no. 7）。南本《大般涅槃經》則有「《大般涅槃經》卷二：「有為之法，其性無常。生已不住，寂滅為樂」等句（CBETA, T12, no. 374）。

10 修：現今通行的原經藏譯版本當中，僅寫做「修」（བསྒོམ），此處引文則寫做「善修」（རབ་ཏུ་བསྒོམ）。大多時候，修或善修是互通的。由於諸版本及二篇釋論中，

僅有此處寫為「善修」，其餘皆做「修」，可知此處或係抄寫時增益所致。

11 此處引文，依義淨所譯《佛說能斷金剛般若波羅蜜多經》（CBETA, T08, no. 239）。

12 出自漢譯本《大乘入楞伽經》卷六。

13 出自漢譯本《大乘入楞伽經》卷二。

14 出自漢譯本《大乘入楞伽經》卷六。

15 出自漢譯本《大乘入楞伽經》卷六。

16 此處偈文僅見於本論，而不見於其他藏經之中，故而無古譯可供稽考，因此新譯之。特此說明。

17 出自漢譯本《大乘入楞伽經》卷七。

18 出自漢譯本《大乘入楞伽經》卷六。

19 導師：藏文做 འདྲེན་པ，梵文寫做 *nāyaka*。此詞有時亦為梵文 *pariṇāyakaḥ*（ཡོངས་སུ་འདྲེན་པ，實叉難陀所譯《大方廣佛華嚴經》卷十四〈淨行品〉中譯為「普導」［CBETA, T10, no. 279］）、*vināyakaḥ*（རྣམ་པར་འདྲེན་པ，〈淨行品〉中則譯為「遍導」）二詞的對譯略稱。同字的異譯語詞尚有：導、善導、遍導、普拔等。取其救眾生出生死，向於解脫與一切智智果之義，做為佛陀的同義詞。又，佛陀的另一他稱「大師」（*śāstṛ* ／ སྟོན་པ）義為「能教誡弟子、化導無量眾生者」，所以有時也譯為導師或本師（本緣導師、根本教師）。

20 此處引文，依法尊所譯《現觀莊嚴論略釋》卷二所列本頌（CBETA, B09, no. 31）。

21 此處引文，依施護所譯《六十頌如理論》（CBETA, T30, no. 1575）。

22 根據福稱論師（Bhavyakīrti，生存年代不詳）所撰《中觀寶炬論》（Madhyamakaratnapradīpa ／ དབུ་མ་རིན་པོ་ཆེའི་སྒྲོན་མ། Toh: 3854。該論有別於通常也稱為《中觀寶燈論》的清辯（Bhavyaviveka, ?-754）著作《般若燈釋》）引據相同的文句時，指出此語出自月稱（Candrakīrti, 600-650）（中華大藏經丹珠爾（對勘本）第 57 冊，p.1440。BDRC ID: W1PD95844, vol: 57）。由於此語查無古譯可供稽考，因此新譯之。特此說明。

23 根據吉天頌恭（འཇིག་རྟེན་གསུམ་མགོན། 1143–1217）於《三界法王能王惹納師利之外教言集・摩尼寶庫》（ཁམས་གསུམ་ཆོས་ཀྱི་རྒྱལ་པོ་ཐུབ་དབང་རཏྣ་ཤྲཱི་ཕྱི་ཡི་བཀའ་འབུམ་ནོར་བུའི་བང་མཛོད་བཞུགས་སོ）所言，此二句出於《入楞伽經》（電子版，p. 652, BDRC ID: W3JT13348:006:0004）。經查該經漢藏版本，皆未得見此二句，因此新譯之，特此說明。

24 此段經文出自《一萬八千頌般若》（ཁྲི་བརྒྱད་སྟོང་པ）。但於玄奘譯《大般若波羅蜜多經》中僅見類似段落，卻不盡相符，因此新譯之。特此說明。又，該段文字亦見於《般若攝頌》（Ratnaguṇasañcayagatha ／ ཤེས་རབ་ཀྱི་ཕ་རོལ་ཏུ་ཕྱིན་པ་སྡུད་པ་ཚིགས་སུ་བཅད་པ），古代漢譯有法賢所譯的《佛說佛母寶德藏般若波羅蜜經》卷一〈行品第一〉：「大施大慧大威德，佛乘最上而得乘，發菩提心度眾生，是故得名摩訶薩。」（CBETA, T08, no. 229）由於法賢譯本與藏譯本第三句相去較大，因此新譯之。特此說明。

25 此段引文或相關內容，推測出於經論，但未見於各版《甘珠爾》或《丹珠爾》藏文大藏經之中。出處尚待考察。

26 此段原經的引文並未見於各版《甘珠爾》大藏經之中，今據本論另譯。

27 此段經文引文的藏譯本僅見於本論，出處待考。

28 既有的漢譯《大寶積經》中，未能得見此二句，因此新譯之，特此說明。待考。

29 此段引文出自《般若攝頌》。《佛說佛母寶德藏般若波羅蜜經》卷二〈般若伽陀現世品第十二〉則譯做：「起虛空見眾生相，虛空無相不可得，佛說法法非相應。」由於法賢譯本與藏譯本所呈現的字面意義差距稍大，因此新譯之。特此說明。

30 根據義理，此處似乎應做「避免於世俗中有損於因果」。但各版刻本皆如此拼寫，暫且按字面翻譯。若將前後文脈一併納入考量，此處應在說明「如果只宣說勝義，則會否定『世俗中有因果規律（因果無損）』的事實」，所以說了空悲雙運。也就是說，若加上了「若唯說勝義」這一前提，則據字面意義而譯為「無損」，也可說得通。尚祈方家鑒察斧正為荷。

31 此段經文引文的藏譯本僅見於本論，出處待考。

32 明寶乘論：原文寫做 ཐེག་པ་རིན་ཆེན་གསལ，應係一論典之名。此論名與內文皆未見於其他文本，相關詳情待考。

33 中觀真實論：原文寫做 དབུ་མ་དེ་ཁོ་ན་ཉིད，應係一論典之名。此論名與內文皆未見於其他文本，相關詳情待考。

34 根據義理，悲心應為菩提心之因，菩提心由此而生。但原文如此，故而依據原文譯出。引用此段文字，應係為了補充說明前文所言「悲心與勝義菩提心（空性）」無別」，故說悲心出於菩提心（空性）。尚祈方家鑒察斧正為荷。

35 該句應係出應出自 སྡུག་བསྔལ་མཐར་ཕྱིན་འདོད་པ་དང་། །བདེ་བའི་མཐར་ཡང་འགྲོ་འདོད་པས། །དད་པའི་རྩ་བ་བརྟན་བྱས་ཏེ། །བྱང་ཆུབ་ལ་ནི་བློ་བརྟན་བྱ། ། 卷首的一段（藏文版為偈頌體）。依法護所譯《大乘集菩薩學論》卷一〈集布施學品第一之一〉則為長行：「拔諸苦本，

希妙樂行，豎菩提因，發堅固意，不壞信根。」（CBETA , T32, no. 1636）。

36 觀中理論：原文寫做 དབུ་མ་རིགས་པ་བརྟག་པ，應係一論典之名。此論名與內文皆未見於其他文本，相關詳情待考。

37 成中觀廣論：原文寫做 དབུ་མ་སྒྲུབ་པ་ཆེན་པོ。此論名與內文皆未見於其他文本，亦不見於龍樹相關著作中。詳情待考。

38 此段引文出處不詳，待考。

39 此段引文出處不詳，待考。

40 此段引文出處不詳，待考。

41 此段引文出處不詳，待考。

42 二種論典：原文寫做 བསྟན་བཅོས་རྣམ་གཉིས。不知具體為哪二種論。待考。根據 Lhasey Lotsawa Translations & Publications 所出版的英譯本，所謂二種論典是指毗婆沙宗以及經部宗。見：Lhasey Lotsawa Translations & Publications (trans. & pub.), The Noble Wisdom of the Time of Death Sūtra & Commentaries by Prajñāsamudra and Śāntideva, 2015, p.87, note 5.

43 相同引文未見於其他文本，亦不見於龍樹相關著作中。詳情待考。

44 此段經文引文的藏譯本僅見於本論，出處待考。

45 此處引文，《大寶積經》卷一百一十二〈普明菩薩會〉（CBETA, T11, no. 310）

46 從此段引文後方出現敬語 གསུངས་པ（說）來看，引文應係出自佛經。又，該引文的藏譯本僅見於本論，出處待考。

47 解悟經：原文寫做 རྟོགས་པའི་མདོ。此經不詳，似為某經的略稱。又，此段經文引文的藏譯本僅見於本論，待考。

48 此段經文引文的藏譯本僅見於本論，出處待考。

49 教法的形式：原文寫做 བསྟན་པའི་ཚུལ་དུ，意味所說教法的內容形式。這是相對於「成就的形式」（གྲུབ་པའི་ཚུལ་དུ）而言的。

50 此段原經的引文與各版《甘珠爾》大藏經所收錄的版本譯文略有出入，今據本論而譯。差異之處，尚請識者鑒察。特此說明。

《聖臨終智大乘經暨經注二篇》編譯團隊：

譯者：圓滿法藏編譯委員會

審潤、編輯：圓滿法藏編譯委員會

設計排版：王紹宇、張春靜

圓滿法藏‧佛典漢譯
THE KUMARAJIVA PROJECT

圓滿法藏·佛典漢譯
THE KUMARAJIVA PROJECT